

Чорноморський національний університет імені Петра Могили
(повне найменування вищого навчального закладу)

Навчально-науковий інститут публічного управління та
адміністрування

(повне найменування інституту, назва факультету (відділення))

кафедра публічного управління та адміністрування

(повна назва кафедри (предметної, циклової комісії))

«Допущено до захисту»

Завідувач кафедри публічного управління та адміністрування

О. Н. Євтушенко

“ _____ ” _____ 20__ року

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
на здобуття ступеня вищої освіти

магістр

(ступінь вищої освіти)

на тему:

**РЕАЛІЗАЦІЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ
СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ В УМОВАХ ДІЇ
ВОЄННОГО СТАНУ**

Керівник: кандидат історичних наук доцент
Фесенко Артур Михайлович

(вчене звання, науковий ступінь, П.І.Б.)

Рецензент: ст. викладач
Верба Світлана Миколаївна

(посада, вчене звання, науковий ступінь, П.І.Б.)

Виконав: студентка VI курсу групи 636 МЗ
Мисленкова Віта Олександрівна

(П.І.Б.)

Спеціальності: 281 «Публічне управління та
адміністрування»

(шифр і назва спеціальності)

ОПП: «Державна служба»

Миколаїв – 2024 рік

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ І ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ	7
1.1 Соціальний захист населення як складова державної політики.....	7
1.2 Правові засади реалізації соціальний захисту.....	16
1.3. Роль державного управління у сфері регулювання соціального захисту.....	30
РОЗДІЛ 2 СУЧАСНА СИСТЕМА СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛІННЯ ТА ЇЇ ФУНКЦІОНУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	47
2.1 Особливості соціального захисту населення в умовах воєнного стану (на прикладі ВПО).....	47
2.2 Основні форми соціального захисту населення: виплати, послуги, пільги.....	55
РОЗДІЛ 3 РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ НА ПРИКЛАДІ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	61
3.1. Підвищення ефективності соціальних та правових інструментів соціального захисту внутрішньопереміщених осіб.....	61
3.2. Удосконалення соціального захисту внутрішньопереміщених осіб у сфері фінансового регулювання.....	75
ВИСНОВКИ	89
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	94

ВСТУП

Повномасштабне вторгнення росії в Україну поставило під загрозу не лише стабільність економіки та інфраструктури, а й системи соціального захисту, яка опікується найбільш вразливими верствами населення. В нових, складних умовах саме функціонування сфери соціальних послуг набуває додаткової ваги та значення.

Надання соціальних послуг є невід'ємною складовою державної політики у сфері соціального захисту, поряд з адресною грошовою допомогою. Асортимент цих послуг доволі широкий та охоплює різноманітні потреби: від базового догляду вдома, який може включати допомогу з прибирання, готування їжі, придбання ліків чи продуктів, до подолання складних життєвих обставин – психологічної, юридичної, соціальної реабілітації.

Отже, у контексті воєнних дій та виникнення нових викликів, пов'язаних з внутрішньо переміщеними особами, травмованими громадянами, людьми, які втратили житло та засоби до існування, роль соціальних послуг зростає в рази. Ефективність та оперативність надання таких послуг прямо впливатимуть на ступінь соціальної захищеності та добробут уразливих категорій населення, а отже – і на соціальну стійкість українського суспільства в цілому.

Державна політика у сфері соціального захисту, маючи тривалий історичний вплив на розвиток суспільства й держави, сьогодні набуває особливої ваги. В сучасних умовах повномасштабної війни, коли зростає кількість уразливих категорій населення, держава постає перед вимогою швидко реагувати на нові виклики, забезпечуючи належну підтримку тим, хто цього потребує.

Саме ефективність соціального захисту визначатиме, наскільки стійким виявиться суспільство в умовах кризи. Забезпечення гідного рівня життя для найбільш вразливих верств, надання їм не лише матеріальної допомоги, а й доступу до соціальних послуг, сприятиме збереженню

соціальної згуртованості, зниженню соціального напруження та запобіганню кризових явищ у суспільстві. Це не тільки впливає на внутрішню стабільність, а й безпосередньо зачіпає національну безпеку, адже соціально захищене населення менш вразливе до дестабілізаційних впливів, пропаганди та маніпуляцій.

Соціальні послуги є ключовим інструментом системи соціального захисту, спрямованим на подолання чи мінімізацію складних життєвих обставин, з якими стикаються окремі громадяни та цілі соціальні групи. Законодавче забезпечення широкого переліку соціальних послуг дозволяє адаптувати підтримку до індивідуальних потреб людей, забезпечуючи належні умови для їх соціальної адаптації та інтеграції.

Вплив війни на систему надання соціальних послуг виявився вкрай серйозним. Багато людей опинилися у вразливому становищі, стали внутрішньо переміщеними, втратили житло, роботу або засоби до існування. Ці нові виклики призвели до посилення соціальних ризиків, масштаби яких сьогодні можуть становити реальну загрозу національній безпеці.

За таких умов ефективність і гнучкість системи соціального захисту, її здатність швидко реагувати на зміни та забезпечувати соціальні послуги тим, хто цього потребує, стають критично важливими. Надання якісних та доступних соціальних послуг – це не лише інструмент підтримки найбільш уразливих, а й умова зміцнення соціальної стійкості суспільства та підтримки національної безпеки держави у складних воєнних реаліях.

Зміни у законодавстві та адаптація норм державної соціальної політики до нових реалій, зокрема в контексті внутрішньо переміщених осіб, матимуть вирішальне значення для підвищення ефективності системи соціального захисту в цілому, а розбудова ефективної державної політики у сфері соціального захисту ВПО на засадах пріоритетності стане фундаментом для забезпечення соціальної стійкості та стабільності, а також підтримки суспільного розвитку та національної безпеки.

У науковій літературі, присвяченій проблемам соціальної політики держави в умовах війни в Україні, розглянуті численні аспекти соціального захисту, зокрема надання соціальних послуг, правова база, особливості допомоги внутрішньо переміщеним особам, а також вплив цих процесів на соціальний розвиток та національну безпеку. Дослідники Н. Борецька, Ю. Качуренко, П. Ситник, В. Скуратівський, Д. Тарасенко та інші аналізують питання соціальної політики, визначають виклики та пропонують напрями удосконалення механізмів соціального захисту.

Однак, залишається недостатньо дослідженою проблема соціального захисту населення у питаннях фінансового (пенсійного) забезпечення, яке особливо потребує підтримки, а саме ті що стали внутрішньо переміщеними особами. Відсутність сталих і ефективних моделей захисту цієї групи ставить перед державою та суспільством додаткові виклики.

Мета роботи полягає у виявленні проблемних аспектів державної політики у сфері соціального захисту в умовах воєнного стану та розробці оптимальних шляхів їх вирішення.

Для реалізації поставленої мети було сформульовано та розкрито наступні **завдання**:

- проаналізувати соціальний захист населення як складову державної політики;
- визначити правові засади реалізації соціального захисту;
- з'ясувати роль державного управління у сфері регулювання соціального захисту;
- охарактеризувати особливості соціального захисту населення в умовах воєнного стану (на прикладі ВПО);
- розкрити основні форми соціального захисту населення: виплати, послуги, пільги;
- окреслити напрями підвищення ефективності соціальних та правових інструментів і запропонувати шляхи удосконалення у сфері фінансового регулювання соціального захисту внутрішньо переміщених

осіб;

Об'єктом роботи: державна політика у сфері соціального захисту.

Предметом роботи: дослідження: основних пріоритетів державної політики соціального захисту населення.

Для досягнення мети, розв'язання поставлених завдань в дослідженні було застосовано сукупність наукових **методів**: аналіз і синтез для виокремлення ключових елементів та структурування досліджуваного матеріалу. Аналіз дозволив розкласти складний об'єкт на складові частини, а синтез – об'єднати ці частини в єдину систему. Аналіз документів передбачав опрацювання законодавчих актів, нормативно-правових документів, статистичних звітів, офіційних матеріалів, наукових публікацій та інших джерел інформації з метою виявлення основних тенденцій та проблем. Метод порівняння застосовувався для зіставлення різних фактів, явищ, моделей, системи заходів соціального захисту в різних умовах, з метою встановлення подібностей та відмінностей, а також виявлення кращих практик. Метод узагальнення використовувався для формулювання загальних висновків на основі проаналізованих даних та виявлених закономірностей.

Практичне значення отриманих результатів. Здійснений аналіз та висновки, викладені у роботі, можуть бути впроваджені в практику – як у навчальний процес навчальних закладів для підготовки фахівців у соціальній сфері, так і у нормотворчу діяльність з реформування системи соціального захисту.

Структура та обсяг роботи. Кваліфікаційна робота складається з вступу, трьох розділів, семи підрозділів, висновків та списку використаних джерел.

РОЗДІЛ I

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ

1.1. Соціальний захист населення як складова державної політики

Незалежність України і перехід до ринкової економіки вимагали значних змін у законодавстві, управлінських структурах, освіті, охороні здоров'я та інших важливих аспектах життя серед яких чільне місце посідає сфера соціального забезпечення. «Важливим фактором демократичних перетворень в Україні, домінуванням загальнолюдських цінностей та верховенства права в соціальній сфері є високий рівень соціального захисту населення. Пріоритетними завданнями соціальної держави є забезпечення громадян гідним рівнем життя, забезпечення соціальної стабільності, соціального забезпечення та соціальної допомоги, громадянського миру та злагоди» [30].

Соціальний захист громадян є одним з найважливіших аспектів державної політики, особливо в умовах кризи або великих змін. Ефективна система соціального захисту не тільки допомагає захистити найбільш уразливі верстви населення, але й сприяє зміцненню соціальної згуртованості та стабільності. Ефективна реалізація системних заходів допоможе забезпечити не тільки невідкладну допомогу тим, хто цього потребує, але й довгострокове зміцнення соціальної стабільності в країні.

Розуміння автором державницької ролі соціального захисту відображає ключовий принцип сучасної соціальної політики — необхідність державної підтримки осіб, які через різні причини не можуть самостійно забезпечити свої базові потреби. Історично, системи соціального забезпечення розвивалися для забезпечення мінімального

рівня благополуччя всіх громадян і зменшення соціальної нерівності. У коло таких осіб входять, по-перше, діти та літні люди що мають певні фізіологічні властивості. Варто зазначити, що кожна людина, яка тимчасово або постійно втратила працездатність, або немає можливості працювати через погане самопочуття, може поповнити ряди інвалідів. Розвиток та покращення цих та інших аспектів соціальної політики вимагають від держави забезпечення достатніх ресурсів, гнучкості в реагуванні на зміни у суспільних потребах та активної участі громадян у формуванні соціальних стандартів.

«Коли суспільство розвивається і соціальні зв'язки стають складнішими, причини потреби людини у соціальній допомозі доповнюються тими, які визначаються характером економічних відносин, що склалися в суспільстві, генеруючи безробіття, інфляцію тощо, пов'язані з виробничою діяльністю, і не залежать від волі фізичної особи» [9].

Формування права соціального забезпечення як самостійної галузі юриспруденції тісно пов'язане з історичними, соціальними та економічними чинниками. Ці чинники взаємодіють, формуючи розвиток права соціального забезпечення в різних країнах, при цьому кожна держава адаптує свої системи з урахуванням власних умов та потреб. Визначення тенденцій її розвитку та відповідні правові інструменти можуть сприяти забезпеченню більш ефективної та справедливої системи соціального забезпечення.

Правове регулювання соціального забезпечення формується на джерелах права соціального забезпечення.

Качур В. відмічає «джерела права як ідеологічні та матеріальні джерела права, виражені назовні в певних формах, що відображають його значення в конкретних історичних умовах. На думку цього вченого, це визначення дозволяє виділити матеріальні джерела права, ідеологічні джерела права, формальні джерела права та джерела пізнання права у системі джерел права» [22].

До переліку джерел права соціального забезпечення включають нормативно-правові акти, які регулюють відносини у цій галузі, а також систему факторів, які впливають на формування та розвиток правових норм у сфері соціального забезпечення, які регулюють відносини у цій сфері забезпечуючи захист та підтримку громадянам у випадках, передбачених законом.

У наукових працях застосовують два терміни: джерела та форми права. «Джерела права у формально-правовому розумінні та формах права є ідентичними поняттями, а джерела права у матеріальному чи ідеальному розумінні та формах права - це різні поняття, і в цьому сенсі їх неможливо ідентифікувати. Таким чином, «форма права» показує, як зміст права організовується і виражається зовні, а «джерела права» є джерелами формування права, системою факторів, що визначають його зміст та форми вираження» [24].

В юридичній науці існує кілька видів форм (джерел) права, які використовуються для регулювання суспільних відносин і застосовуються в практиці залежно від юридичної системи країни. Зокрема віділяють нормативно-правовий акт; правовий звичай; правовий прецедент; нормативна угода (міжнародна угода) релігійні документи (Талмут, Коран, Сунна) юридична доктрина; принципи права. Ці види форм права разом формують юридичну систему країни та відіграють важливу роль у регулюванні відносин між особами, організаціями та державою.

«Форми права соціального забезпечення - це методи (прийоми, засоби) внутрішньої організації та зовнішнього вираження норм права, що регулюють суспільні відносини у сфері соціального забезпечення населення» [62]. Серед форм забезпечення права соціального забезпечення виокремлюють правовий акт та регуляторний договір. Останнє відіграє другорядну роль в правовій системі соціального забезпечення.

Проте слід зазначити що правове регулювання соціального забезпечення має багаторівневий характер і охоплює широкий спектр правових документів від міжнародних (міжнародні договори, нормативно-

правові акти), до місцевих рівнів (закони, укази Президента України, постанови Кабінету Міністрів України, розпорядження міністерств та відомств, постанови органів управління страховими фондами, рішення органів місцевого самоврядування), нормативні угоди (типові угоди про добровільну участь у системі, що є предметом обов'язкової державно-обов'язкове державне соціальне страхування, колективні договори, загальні, галузеві та регіональні угоди) це важливо для забезпечення всебічного та ефективного реагування на потреби соціального захисту громадян. Ці джерела взаємодіють, утворюючи комплексну правову систему, спрямовану на забезпечення та захист соціальних прав громадян. Особливо важливим є те, що система соціального забезпечення регулюється як на національному, так і на міжнародному рівнях, що допомагає забезпечити її відповідність сучасним стандартам та вимогам.

Також має значну важливість вивчення правового регулювання соціального забезпечення, оскільки це допомагає розуміти, як держава може забезпечувати базові гарантії і захист для своїх громадян у ситуаціях соціальної потреби. Соціальне право, до якого належить і право соціального забезпечення, відіграє ключову роль у формуванні соціальної політики держави та сприяє захисту найбільш уразливих категорій населення та виконання державою своїх соціальних зобов'язань перед громадянами.

«До особливостей джерел права соціального забезпечення, виділяючи його серед нормативно-правових актів інших галузей права, належить наступне» [4]:

1) «в Україні не існує єдиного кодифікованого акта, який би регулював увесь спектр суспільних відносин, які становлять предмет законодавства про соціальне забезпечення» [4];

2) «важлива роль серед джерел права соціального забезпечення належить міжнародним актам» [4];

3) «роль актів органів місцевого самоврядування, місцевих органів державної виконавчої влади, а також актів, прийнятих на підприємствах, в

установах, організаціях» [4];

4) «особливе місце серед джерел права соціального забезпечення належить актам Міністерства соціальної політики України» [4];

5) «акти органів соціального страхування, тобто органи управління фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування, характерні для джерел права соціального страхування» [4];

6) «джерела права соціального забезпечення характеризуються галузевою спрямованістю через відсутність єдиного акта кодифікації, такого як основи законодавства чи кодексу» [4];

7) «особлива роль серед джерел права соціального забезпечення належить законам про державний бюджет на поточний рік» [4];

8) «джерела права соціального забезпечення характеризуються значною мірою диференційованості в правовому» [4].

Зазначимо що зазначені особливості дійсно істотно впливають на специфіку і ефективність системи соціального забезпечення та її здатність відповідати на виклики, що ставить перед нею сучасна реальність:

1. Розмаїття відомств, які видають нормативно-правові акти у сфері соціального забезпечення, може ускладнювати координацію політики та послаблювати єдність підходів до соціального захисту. Водночас, це дозволяє більш детально реагувати на специфічні потреби різних груп населення.

2. Пряма залежність від економічного розвитку підкреслює важливість стабільної та зростаючої економіки для забезпечення належних соціальних гарантій. Слабке економічне становище може обмежувати фінансові ресурси, які доступні для соціальної підтримки, що змушує державу робити вибір між різними категоріями соціальних виплат і послуг.

3. Динамічність нормативно-правових актів вказує на необхідність постійної адаптації правового поля до змінюваних умов життя та нових соціально-економічних викликів. Це важливо для забезпечення того, щоб соціальне забезпечення залишалось актуальним і ефективно задовольняло потреби громадян. Однак це також може

створювати невизначеність для осіб, які покладаються на довготривалі соціальні програми.

«Серед інших особливостей джерел права соціального забезпечення Болотіна Н. називає такі» [4]:

1) «законодавство не застосовує єдиного критерію щодо забезпечення соціального забезпечення, але можна виділити чотири критерії, які складають основу окремих актів» [4];

а) «вид соціальної оплати чи послуги» [4];

б) «суб'єктивний критерій (сім'ї з дітьми)» [4];

с) «змішаний критерій соціального забезпечення (люди з обмеженими можливостями та їх пільги)» [4];

г) «змішаний критерій щодо правового регулювання умов праці (послуг) та соціального забезпечення певних категорій людей, тобто такі нормативні акти стосуються трудового, адміністративного, цивільного, фінансового права та права соціального забезпечення (соціальне забезпечення державних службовців)» [4];

2) «за змістом багатьох нормативно-правових актів є норми технічного змісту (соціальні стандарти, формули, розрахунки, які важко зрозуміти і застосувати)» [4];

3) «передбачені законом соціальні виплати далеко не завжди узгоджуються із законом про Державний бюджет України на відповідний рік» [4].

На думку науковиці Болотіної Н. основою розвитку національного соціального законодавства є міжнародні соціальні акти, де висвітлюються акти світового та регіонального рівнів.

«Акти регіонального, зокрема європейського, рівня включають Європейську соціальну хартію (Рада Європи, Турін, 1961) [69], Європейську соціальну хартію (Рада Європи, Страсбург, 1996) [18], Європейський кодекс соціального захисту (ЄС, 1964, переглянута у 1990 р.) [19], Хартія основних соціальних прав працівників (ЄС, 1989 р.) [67], Європейська конвенція про соціальну та медичну допомогу (Рада Європи,

1953 р.) [17] тощо» [34].

На національному рівні України правове регулювання соціального захисту базується на цілому ряді законодавчих та нормативних актів, які визначають основи соціальної політики та її виконання. До таких належать: Конституція України Закони України Укази Президента України Постанови Кабінету Міністрів України Акти міністерств та відомств, Рішення місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування. Ці документи формують правову основу, яка забезпечує реалізацію прав і свобод громадян в соціальній сфері, допомагає адаптувати загальнодержавну політику до потреб місцевих громад та окремих категорій населення.

Право громадянина на соціальний захист гарантується Конституцією України (ст. 46), «включаючи право на їх надання у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття поза їх контрольними обставинами, а також у старості та в інших випадках, передбачених законодавством» [23].

«Водночас у розділі II «Права, свободи та обов'язки людини та громадянина» Конституції України основні соціальні права громадян визначаються, захищаються та гарантуються державою. Так, у ст. 43 визначає право громадянина на працю, у ст. 45 - право на відпочинок, у ст. 47 - право на житло, ст. 49 - право на охорону здоров'я, ст. 53 - право на освіту тощо» [23].

Національна система соціального захисту має широку правову основу, що складається з великої кількості законодавчих біля 60, та 120 підзаконних актів. Ця розгалужена нормативно-правова база дозволяє адресувати різноманітні аспекти соціальної підтримки громадян, включаючи пенсійне забезпечення, соціальні виплати, захист прав дітей, інвалідів, та інших вразливих груп.

Відповідно до регулювання соціального захисту в Україні, який враховує потреби специфічних категорій громадян, дозволяє забезпечити цільове та ефективне вирішення проблем соціально вразливих верств

населення. Закони, спеціально призначені для захисту прав певних соціальних груп, сприяють інклюзії та реалізації прав людей, які часто стикаються з бар'єрами в доступі до освіти, праці, медичних послуг або соціального обслуговування. Ці законодавчі ініціативи важливі не тільки для забезпечення базового захисту, але й для підтримки соціальної справедливості та рівноправності в суспільстві.

«Національна система соціального захисту України охоплює різні сфери: забезпечення прожиткового мінімуму населення; забезпечення громадян доходами для задоволення власних матеріальних та моральних потреб у рамках відповідного закону; захист працівників від негативних наслідків промислового виробництва; захист громадянських і політичних прав і свобод тощо» [1].

Таким чином зазначені закони визначали правову, організаційну та фінансову основу таких видів загальнообов'язкового державного соціального страхування, рис. 1.1

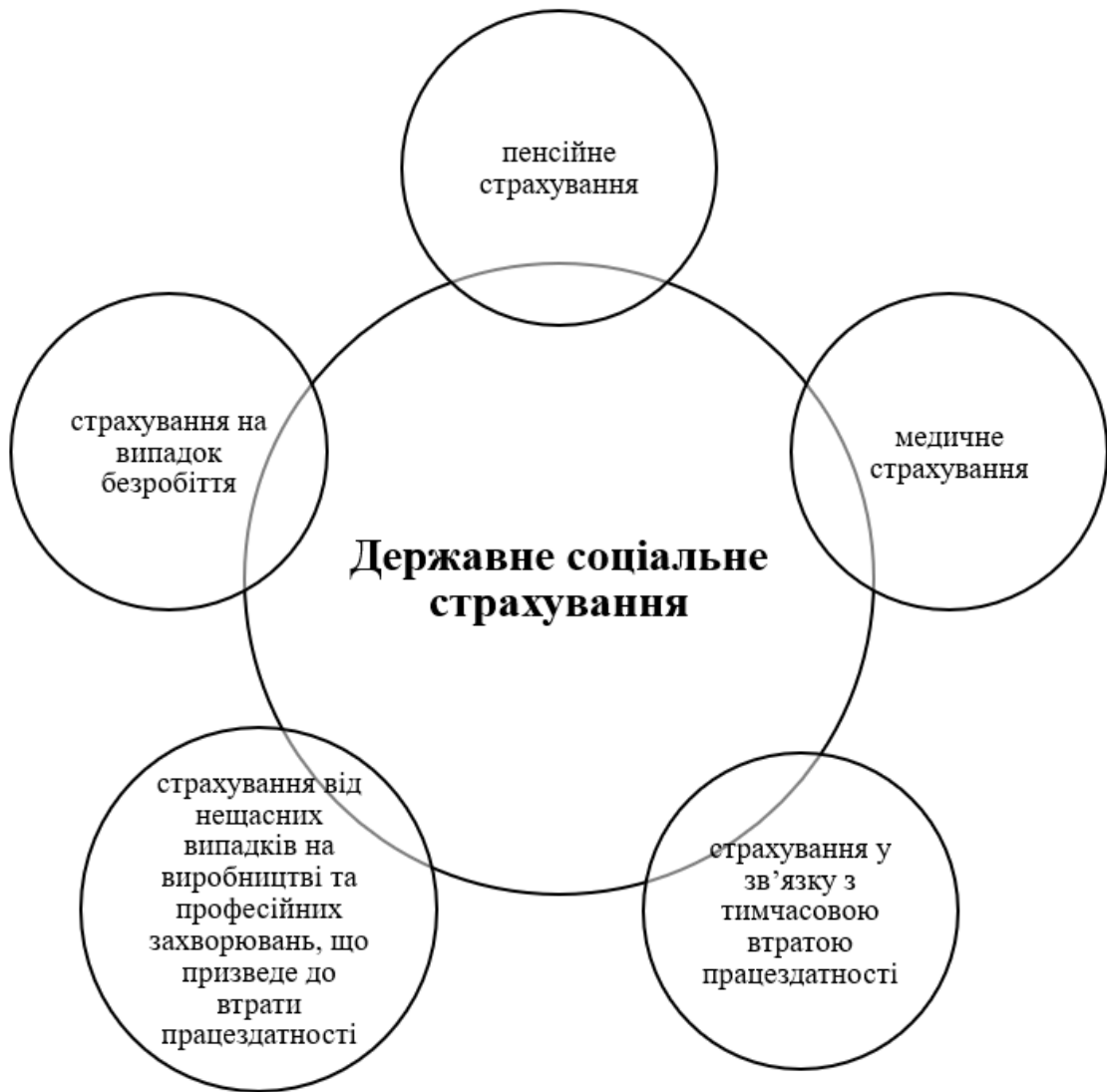

Рис.1.1. Система загальнообов'язкового соціального страхування

Отже як бачимо на рис.1.1 на законодавчому рівні вперше було врегульовано правові, економічні та організаційні засади недержавного пенсійного забезпечення.

Отже підсумовуючи маємо наголосити що попри наявність широкої правової бази для регулювання соціального захисту в Україні, існує потреба у створенні єдиної системи, яка б забезпечила узгодженість та ефективність застосування існуючих нормативів. Ця система мала б забезпечити не лише належне законодавче покриття різних аспектів соціального забезпечення, але й відповідність міжнародним стандартам та найкращим практикам. Зокрема, слід врахувати інтеграцію та узгодження національного законодавства з міжнародними договорами та конвенціями,

ратифікованими Україною, щоб забезпечити виконання зобов'язань перед міжнародним співтовариством. Реформування існуючих механізмів соціального захисту з метою їх оптимізації та збільшення ефективності, зокрема через модернізацію управлінських структур і процесів прийняття рішень. Залучення громадянського суспільства та зацікавлених сторін до процесу формування соціальної політики для забезпечення її прозорості, відкритості та відповідальності. Створення механізмів моніторингу та оцінки впроваджених заходів, щоб вчасно вносити корективи та адаптувати політику до змінюваних умов та потреб населення. Гарантування належних соціальних стандартів та державних гарантій, які відповідали б міжнародним нормам і були б забезпечені відповідним фінансуванням.

Виходячи з вищезазначеного відзначимо складність і розгалуженість системи соціального забезпечення, яка включає різні види підтримки і захисту та дійсно спричиняє труднощі в уніфікації та синхронізації правових норм. Це стає причиною розбіжностей і непорозумінь при застосуванні законодавства, а також може вести до юридичної невизначеності та неповноцінного захисту прав громадян.

1.2. Правові засади реалізації соціального захисту

Право на соціальне забезпечення є одним із фундаментальних соціально-економічних прав і гарантій, яке закріплене в Конституції України, а також детально регламентоване в інших законодавчих актах. Воно включає різноманітні аспекти соціального захисту, такі як пенсійне забезпечення, допомога по безробіттю, соціальні виплати на дітей, пільги та компенсації для певних категорій населення.

На нашу думку соціальне забезпечення у контексті прав людини включає не тільки фінансову підтримку, але й доступ до освіти, медичних

послуг, соціального житла та інших соціальних благ, які сприяють повноцінному розвитку особистості та її інтеграції у суспільство. Держава має зобов'язання не тільки гарантувати ці права, але й активно діяти на їх підтримку та розвиток, що включає прийняття законодавства, розробку програм соціального захисту та забезпечення необхідного фінансування.

Тобто це право не лише визначає засоби підтримки для осіб, які потрапили у скрутне становище через соціальні ризики, такі як втрата працездатності, старість, хвороба чи інвалідність, але й забезпечує кожній людині можливість тобто право на гідне життя

Поняття «соціальний захист» насправді є дуже широким та охоплює різноманітні аспекти державної підтримки і захисту громадян. Соціальний захист не обмежується лише забезпеченням фінансових виплат, як це відбувається у випадку соціального забезпечення, але також включає широкий спектр заходів спрямованих на підвищення життєвого рівня і якості життя населення.

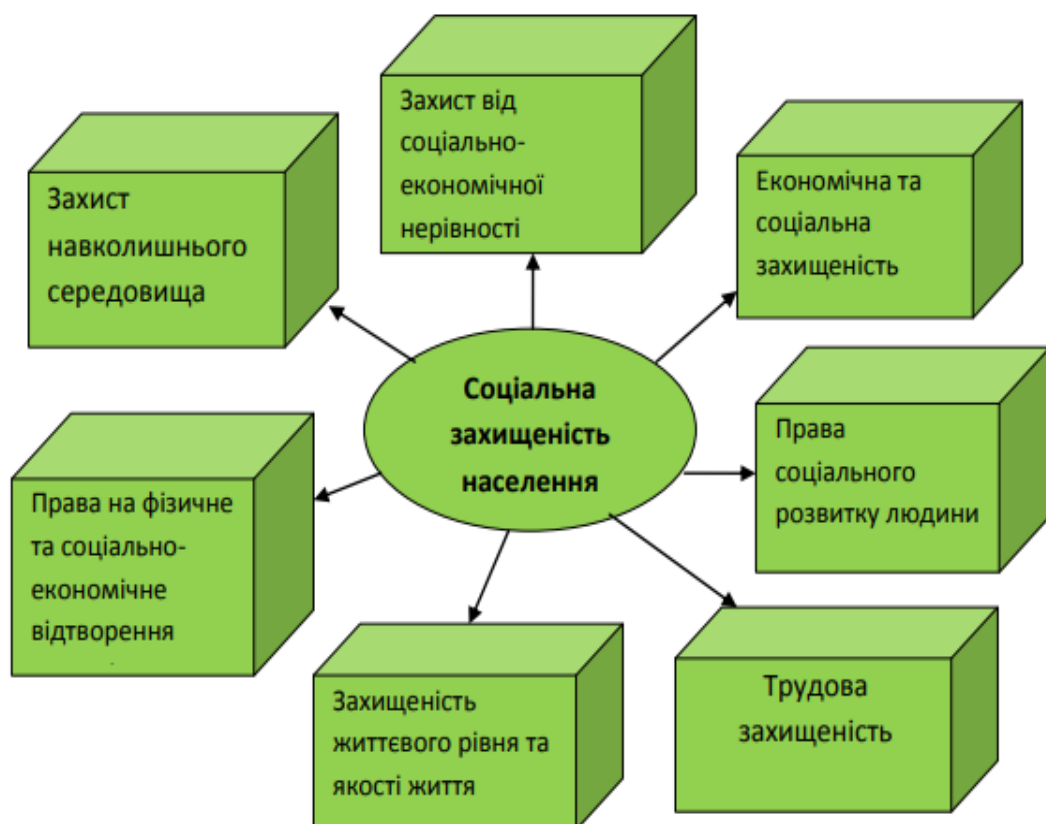

Рис. 1.2 Складові соціальної захищеності населення

В умовах кризи та викликів, які стоять перед Україною, забезпечення соціальної захищеності рис. 1.2 для населення, а особливо сімей, які знаходяться у складних життєвих обставинах, потребує не тільки фінансування, але і реформ та інновацій, що сприятимуть ефективності та гнучкості соціальних програм. Розмір і форма одержуваної допомоги повинні відповідати реальним потребам громадян, забезпечуючи здатність змінювати їхнє становище на краще.

Погоджуємось з думкою більшості вчених які вказують на історичну еволюцію поняття соціального захисту. Перехід від «соціального забезпечення» до «соціального захисту» свідчить про зміну підходів і розширення спектру заходів, які мають на меті не тільки матеріальну підтримку, а й загальне забезпечення благополуччя громадян.

Сучасне розуміння соціального захисту включає в себе комплексні стратегії та політики, спрямовані на зниження соціальної уразливості та вразливості до бідності шляхом різноманітних програм і сервісів. Це зміна демонструє перехід від патерналістського підходу, де держава надавала базові блага, до моделі, в якій громадяни мають більше прав і можливостей для активної участі в соціальному забезпеченні та самостійного управління своїм добробутом.

Цей підхід також передбачає більшу інтеграцію приватного сектору та громадянського суспільства в процеси надання соціальних послуг, з метою підвищення їхньої ефективності та адаптації до потреб населення. Водночас, важливим аспектом є належне регулювання та контроль з боку держави, щоб забезпечити справедливість, доступність і якість соціальних послуг для всіх верств населення.

Концепція соціального забезпечення яка сформувалась переважно в радянський період відображала ідеологію державного патерналізму, де держава виступала як головний забезпечувач різних соціальних послуг і гарантій для своїх громадян. Це включало все: від пенсійного забезпечення, освіти та охорони здоров'я до житлових програм та підтримки на роботі.

Централізована модель управління дозволяла державі контролювати майже всі аспекти соціального забезпечення, адаптуючи їх під управлінські та планові потреби. Однак така система також мала свої недоліки, як-от недостатній врахування індивідуальних потреб, низька гнучкість у реагуванні на змінні соціальні вимоги, та велике адміністративне навантаження, що часто призводило до неефективності і корупції.

Перехід України наприкінці 1980-х років від централізованої економіки до ринкової супроводжувався численними викликами, особливо в сфері соціального захисту. Це перехідний період характеризувався спробами держави адаптувати соціальні програми до нових економічних умов, які часто були нестабільними та непередбачуваними.

Однією з ключових проблем стало фінансування цих програм. Новоприйняті закони, хоча й були амбітними у своїх соціальних зобов'язаннях, часто стикалися з відсутністю реальних бюджетних ресурсів для їх підтримки. Внаслідок цього велика частина програм соціального захисту була погано фінансована або зовсім не отримувала необхідних коштів.

Крім того, великі соціальні обіцянки, які не супроводжувались адекватним фінансуванням, виявилися не тільки неефективними, але й зменшили довіру громадян до державних інститутів, що додатково поглиблювало соціальну напругу.

У результаті, з 1991 року почалось формування ефективної і стійкої системи соціального захисту в Україні яке потребувало не лише прийняття законів, але й глибоких структурних реформ, включаючи підвищення економічної продуктивності, збільшення державних доходів, а також розробку і впровадження більш цільових і результативних програм соціального захисту.

Таким чином з падінням радянської системи і переходом до ринкової економіки, система соціального забезпечення в країнах, що розвиваються, включно з Україною, потребувала реформації, щоб стати

більш відповідною до нових економічних умов, соціальних викликів і демократичних стандартів управління. Перехід до моделі соціального захисту, яка включає більш різноманітні форми підтримки та захисту прав громадян на соціальні послуги, є свідченням цих змін.

На думку Б. Сташківа наразі варто говорити про важливість розмежування між соціальним забезпеченням і соціальною допомогою. На його думку соціальне забезпечення загалом включає систему гарантій та виплат, які здійснюються на основі права, незалежно від матеріального стану особи. Воно може охоплювати пенсії, виплати по інвалідності, соціальне страхування та інші види підтримки, які забезпечуються через страхові внески або інші спеціально створені фонди. Соціальне забезпечення як компонент державної політики і правового регулювання вимагає точного визначення його елементів і механізмів. В той же час соціальна допомога зазвичай залежить від потреби особи, її матеріального стану, і включає виплати на боротьбу з бідністю, допомогу багатодітним сім'ям, допомогу безробітним та інші види підтримки для тих, хто не може забезпечити себе через відсутність достатніх коштів. Важливо, що державне фінансування соціального забезпечення може включати як спеціалізовані фонди (наприклад, Пенсійний фонд), так і загальні кошти з державного бюджету, особливо коли мова йде про соціальну допомогу. Це розмежування важливе для розуміння механізмів фінансування і політик, що реалізуються в рамках державної системи соціального захисту.

В науковому оббігу наявні різні погляди на концепцію права соціального забезпечення галузі права. Так, Н. Болотіна стверджує, що «цю галузь права в сучасних умовах слід називати «правом на соціальний захист», виходячи з того, що мова йде фактично про соціальну та захисну діяльність держави щодо забезпечення безпеки населення від негативних наслідків соціальних ризиків. Вчений зазначає, що право соціального захисту - це нова галузь національного права, яка перебуває в зародковому стані. Правовою основою визнання цієї галузі права є конституційні положення про права громадян у сфері соціального захисту» [4].

Дослідник Баранник Л. вказує, що «поняття «соціальний захист» і «соціальне забезпечення» інколи ототожнюють. Для зарубіжних науковців ці терміни мають такий зміст: соціальний захист – це ефективний засіб, який дає можливість установити необхідний рівень солідарності між особами, котрі отримали дохід від своєї праці, та особами, які не мають такої можливості через вік, стан здоров'я чи неможливість знайти роботу» [1].

Взагалі термін «соціальний захист» знаходить своє відображення не лише в Конституції України, його можемо спостерігати у національному законодавстві, науковій літературі та публіцистичних джерелах, в зарубіжній юридичній практиці, що дає право цій думці на існування.

В Основному законі (конституції) «соціальний захист розуміється саме як система заходів щодо захисту населення від соціальних ризиків» [23]. Ця норма зафіксована у ст. 46, яка зафіксувала «право громадян на соціальний захист, включаючи право на надання їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття через незаохочені обставини, а також у старості та в інші випадки, передбачені законом» [23]. Відповідно до смислу статті та з урахуванням соціальних ризиків, забезпечення яких передбачено в ній, право на соціальний захист - це як право на соціальне забезпечення.

Стаття 46 Основного закону «є ключовою для розуміння соціального захисту, вона передбачає право громадян на соціальний захист, включаючи право на надання їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати переможця хліба, безробіття через обставини, що не підлягають їх контролю, а також у віці та інших випадках, передбачених законом» [23].

Розширення переліку ризиків і ситуацій, коли громадяни можуть отримати державну підтримку, дозволяє більш гнучко реагувати на соціальні виклики сучасності та забезпечити кращий захист найбільш вразливих категорій населення. Це підтверджується численними законами

та нормативними актами, що регулюють питання соціального захисту в Україні, які постійно адаптуються до змінюваних умов життя і потреб громадян.

Вищезгадана, ст. 46 Конституції України [23] дійсно гарантує кожному громадянину право на соціальний захист, включаючи право на забезпечення у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них причин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом. Це означає, що Конституція не обмежує діапазон ризиків чи ситуацій, за яких може надаватися соціальний захист, а закони та підзаконні акти можуть вводити додаткові гарантії та види підтримки відповідно до економічних можливостей держави і потреб суспільства.

«Однак організаційно-правова система, створена в Україні для забезпечення населення від соціальних ризиків, ні за складом, ні за своєю суттю не дає підстав застосовувати до нього термін соціальне забезпечення» [32].

Підхід до розуміння соціального захисту у широкому та вузькому значеннях дійсно робить цю концепцію багатогранною та складною для уніфікації. У широкому розумінні, соціальний захист охоплює всі заходи, спрямовані на забезпечення гарантій і підтримки громадянам в різних життєвих обставинах через різні правові галузі. Це стосується не тільки соціального забезпечення, а й трудових прав, адміністративного регулювання, екологічного захисту та інших аспектів, які прямо чи опосередковано впливають на життєвий добробут громадян.

Вузьке розуміння соціального захисту зосереджується на системах соціального забезпечення, які включають пенсійні виплати, допомогу на безробіття, допомогу по інвалідності та інші прями фінансові виплати, що відповідають за зменшення ризику бідності та забезпечення гідного рівня життя при настанні певних життєвих обставин.

Розуміння цієї подвійності важливе для правильного формування політики і законодавства, що мають на меті соціальний захист, а також для

аналізу ефективності цих заходів у контексті різних аспектів життя громадян.

Поняття «соціальний захист» є порівняно новим в ландшафті соціальної політики і охоплює ширший спектр заходів порівняно з більш традиційним «соціальним забезпеченням». Ця еволюція в термінології і підходах відображає зміну у сприйнятті ролі держави у забезпеченні соціальної безпеки своїх громадян.

На думку дослідників унікальність цього визначення полягає саме в його етимології, та специфіці формування.

Правова дефініція «соціальний захист» у широкому сенсі тепер включає різноманітні програми та ініціативи, спрямовані на підтримку громадян від соціальних ризиків та викликів, які можуть виникати протягом їхнього життя. Так, сучасне розуміння соціального захисту дійсно відійшло від радянського поняття соціального забезпечення, що було значно вужчим і більше зосередженим на державних виплатах і пільгах.

Концепція соціального захисту дійсно відображає багатовимірність та всебічність підходів до забезпечення добробуту громадян. Вона визнає не тільки необхідність реагування на вже виниклі соціальні проблеми, але й важливість профілактики та попередження таких ризиків.

«Соціальний захист - це певний механізм, за допомогою якого досягається мінімальний життєвий рівень громадян, це система заходів і відповідних інститутів, призначених для забезпечення нормального існування людини, підвищення рівня задоволення її соціальних потреб, якості життя та перспектив» [25].

«Соціальний захист - це широке поняття, яке включає: здійснення державних соціальних гарантій (певні медичні послуги, мінімальна заробітна плата, мінімальні пенсійні виплати, стипендії та інші соціальні виплати), підтримання існуючих та створення нових робочих місць, підтримка підприємництва, підтримка людей, не можуть конкурувати ринок праці (неповнолітні, люди з обмеженими можливостями, жінки, які

виховують власних дітей тощо), цільова соціальна підтримка населення, яке проживає в містах та інших соціально-демографічних групах, проводить фінансову та кредитну та податкову політику, реструктуризуючи економіку, створюючи ринок механізми та стимулювання працездатного населення» [4].

«Соціальний захист - це широке поняття, яке включає: здійснення державних соціальних гарантій (певні медичні послуги, мінімальна заробітна плата, мінімальні пенсійні виплати, стипендії та інші соціальні виплати), підтримання існуючих та створення нових робочих місць, підтримка підприємництва, підтримка людей, не можуть конкурувати ринок праці (неповнолітні, люди з обмеженими можливостями, жінки, які виховують власних дітей тощо), цільова соціальна підтримка населення, яке проживає в містах та інших соціально-демографічних групах, проводить фінансову та кредитну та податкову політику, реструктуризуючи економіку, створюючи ринок механізми та стимулювання працездатного населення» [1].

Аналіз різних підходів що склалися нині щодо концепції права соціального забезпечення, дав можливість згрупувати їх за різними основними напрямками.

«Зауважимо, що терміни «соціальне забезпечення» та «соціальний захист» є загальноживаними в міжнародній правотворчій практиці. Так, міжнародні документи, прийняті у різні періоди, містили категорії «соціальне забезпечення» та «соціальний захист». У процесі дослідження було виявлено, що здебільшого ці категорії використовували як синоніми. Наприклад, «Соціальне забезпечення в цілях соціальної справедливості та справедливої глобалізації: періодичне обговорення проблем соціального захисту (соціального забезпечення) згідно з Декларацією МОП про соціальну справедливість у цілях справедливої глобалізації», Доповідь VI, Міжнародна конференція праці, 100-та сесія, Женева, 2011 р.; Резолюція та Висновки щодо періодично обговорюваних проблем соціального захисту (соціального забезпечення). Міжнародна конференція праці, 100-та сесія,

Женева, 2011 р., у Попередньому протоколі (Женева, 2011 р.), № 24: Доповідь комітету з періодично обговорюваних проблем соціального захисту» [3]. Інші вчені розуміють соціальне забезпечення як інструмент соціального захисту.

Ця точка зору висвітлює один із фундаментальних аспектів соціальної політики та її вплив на структуру суспільства. Соціальний захист як індикатор зрілості суспільства підкреслює, що ефективна і всеохоплююча система соціального захисту не тільки реагує на нагальні потреби, а й сприяє довгостроковому стабільному розвитку, забезпечуючи всім членам суспільства можливість для особистісного та професійного зростання.

Соціальний захист, у широкому розумінні, охоплює не тільки фінансові виплати та компенсації, але й ширші програми та політики, що забезпечують загальнодоступну освіту, охорону здоров'я, житлову політику, ринок праці тощо. Це дозволяє підтримувати громадян у різних аспектах їхнього життя, підвищуючи загальний добробут населення.

Соціальне забезпечення, з іншого боку, частіше за все асоціюється зі страхуванням від певних ризиків (як-от старість, втрата працездатності, безробіття), і традиційно фокусується на наданні фінансової підтримки в конкретних, законодавчо визначених ситуаціях.

Таким чином, розгляд соціального захисту через призму взаємодії між державою та громадянами в контексті прав та обов'язків є важливим для розуміння того, як суспільство регулює і підтримує своїх членів у різних життєвих обставинах, відображаючи їхній рівень суспільної зрілості та здатність до самовдосконалення і взаємодопомоги.

Таким чином право на соціальне забезпечення дуже детально відображає комплексний підхід до соціального захисту громадян. Це право передбачає не лише фінансові виплати, а й забезпечення доступу до медичних та інших соціальних послуг, які сприяють забезпеченню гідного рівня життя.

Право на соціальне забезпечення є складовою ширшої системи соціального захисту, яка включає різні заходи, спрямовані на підтримку осіб у ситуаціях, що вимагають особливої уваги — таких як старість, інвалідність, втрата годувальника, безробіття та інше. Така система передбачає взаємодію багатьох органів публічної влади на різних рівнях, включаючи федеральні, регіональні та місцеві органи влади.

Забезпечення належного соціального захисту має стати одним із пріоритетів для кожної держави, оскільки воно не тільки сприяє підвищенню якості життя громадян, але й підтримує соціальну стабільність та здоров'я нації загалом. Національне законодавство повинно адекватно реагувати на виклики часу, забезпечуючи захист і підтримку найбільш вразливих верств населення.

Як справедливо зазначає Н. Болотіна, «визначення системи права соціального забезпечення в Україні ускладнюється відсутністю єдиного законодавчого акта, в якому вона була б встановлена. У той же час основні структурні частини цієї сфери передбачені Концепцією соціального забезпечення населення 1993 р., Не лише окреслили загальну структуру галузі, але й стали основою для реалізації її положень у подальше законодавство» [4]

Система (гр. *Sustema* - складається з частин) - це показник, що означає об'єкт, організований в цілому. Система у галузі права відіграє критичну роль у забезпеченні ефективного правового регулювання. Структурна чіткість дозволяє правовій системі бути доступною і зрозумілою для громадян, а також сприяє послідовності та прогнозованості юридичних рішень.

Дослідник І. Сирота «який відзначає, що використання терміна «соціальний захист» у Конституції України не применшує значення терміна «соціальне забезпечення», оскільки вважає ці обидва терміни синонімами. Науковець визначає соціальний захист як функцію держави, яка піклується про матеріальне забезпечення непрацездатних громадян» [60].

Класифікація правовідносин у сфері соціального захисту дозволяє глибше зрозуміти їх структуру та особливості, а також підходи до їх регулювання. Наведемо основні критерії, які є необхідними, для класифікації цих правовідносин: залежно від правової форми соціального забезпечення або джерела фінансування, за часом дії, за видами соціальних виплат, за характером правовідносин. Кожен із цих критеріїв допомагає виділити специфічні аспекти правового регулювання та забезпечення соціального захисту, сприяючи більш ефективному здійсненню прав і обов'язків в рамках даної системи.

Процесуальні правовідносини в галузі соціального забезпечення є тими, що регулюють порядок реалізації матеріальних прав. Вони включають механізми звернення за соціальною допомогою, оформлення необхідних документів, процедури розгляду заяв і запитів на отримання соціальних виплат або послуг, а також апеляційні процедури у разі відмови чи незгоди з прийнятим рішенням.

Організаційні правовідносини відносяться до структурування та функціонування органів соціального забезпечення, регламентації їхньої взаємодії з іншими органами публічної влади, організації надання соціальних послуг, а також внутрішнього управління та контролю в системі соціального забезпечення. Це також може включати процеси планування, звітності, оцінки потреб населення, а також розробку політик і програм, які впливають на рівень і якість соціального забезпечення.

Ці групи правовідносин взаємодіють, утворюючи комплексну систему соціального захисту. Матеріальні виплати та послуги стають доступними через належно розроблені та ефективно впроваджені процесуальні та організаційні рамки. Розуміння цих аспектів важливе для аналізу та вдосконалення системи соціального захисту.

Процесуально-процесуальні правовідносини, як правило, включають в себе процедури оформлення права на соціальні виплати та послуги, розгляд заяв та скарг, верифікацію правомочності осіб на отримання соціальної допомоги, а також інші адміністративні дії, які

забезпечують правильне та ефективне застосування соціального законодавства.

Право на соціальне забезпечення являє собою комплекс правових норм, що визначають механізм взаємодії держави з громадянами у сфері соціальної підтримки. Це охоплює виплати пенсій, допомогу при втраті працездатності, державну підтримку материнства і дитинства, а також інші види соціальних виплат і послуг, які гарантуються державою. Правові норми, які регулюють ці відносини, забезпечують захист прав людини на гідний рівень життя, що є основоположним принципом соціального забезпечення.

Законодавство соціального забезпечення відрізняється специфічним предметом і методом регулювання. Предмет регулювання зосереджується на суспільних відносинах, що виникають у процесі забезпечення соціальних гарантій і підтримки населення, включаючи пенсійне забезпечення, соціальні допомоги, страхування та інші соціальні послуги. Метод регулювання часто має директивний характер, де держава виступає не тільки як організатор соціального забезпечення, але й як гарант виконання законодавства у цій сфері.

«Суб'єктом називають коло однорідних суспільних відносин, яке може регулюватися лише певною системою правових норм» [34].

Таким чином з позиції права соціального забезпечення відносини власності відіграють ключову роль, оскільки це стосується передачі матеріальних ресурсів від держави до осіб, які мають право на соціальне забезпечення. Ці відносини регулюються через систему правових норм, які забезпечують розподіл державних коштів у вигляді пенсій, допомог, компенсацій та інших виплат. Забезпечення власності в цьому контексті означає гарантію держави на отримання визначених законом соціальних виплат, що сприяє фінансовій стабільності та безпеці осіб, які залежать від цих виплат.

Чітке розмежування між правом соціального забезпечення та іншими галузями права дозволяє чітко визначити юридичні механізми та

відповідні обов'язки держави щодо громадян. У випадку соціального захисту, правові норми спрямовані на захист осіб, що зіткнулися з життєвими труднощами чи ризиками, які вони не можуть подолати самотійно, включаючи втрату працездатності, старість, інвалідність та інше.

Таке чітке визначення галузей права забезпечує відповідність законодавчих актів конституційним засадам, сприяє реалізації прав громадян та покращує загальне управління у сфері соціального забезпечення та трудових відносин.

Відмінною від більшості європейських є система соціального захисту України. «Структурно соціальний захист в країні складається з двох великих, але не рівнозначних частин: державного соціального захисту та недержавного соціального забезпечення. Перший компонент включає загальну систему соціального захисту (загальнообов'язкове державне соціальне страхування, державна соціальна допомога), спеціальний соціальний захист та додатковий. Недержавне соціальне забезпечення включає недержавне пенсійне забезпечення та недержавні соціальні послуги» [60].

Підтримуємо тезу про те що уніфікація понятійного апарату у сфері соціального захисту є важливим кроком для забезпечення ясності та зрозумілості законодавства. Це не тільки допоможе уникнути правової невизначеності та колізій у застосуванні законів, але й підвищить ефективність реалізації прав громадян. Єдині терміни та їх чітке визначення в законах сприятимуть кращому розумінню та впровадженню соціальних програм, забезпечуючи належні правові гарантії всім учасникам соціальних відносин.

Також важливим для подальшого дослідження є розуміння відмінностей між соціальним захистом та соціальним забезпеченням. Соціальний захист охоплює широкий спектр заходів та послуг, які держава надає для підтримки своїх громадян у складних життєвих ситуаціях, включаючи, але не обмежуючись, медичну допомогу, пільги по

безробіттю, пенсійне забезпечення та підтримку для осіб з обмеженими можливостями. Таким чином, поняття соціального захисту є більш комплексним та адаптивним до змінних соціально-економічних умов сучасної України.

На підставі аналізу можемо говорити про широту поняття «соціальний захист». За Конституцією України, соціальний захист охоплює не тільки безпосереднє соціальне забезпечення, а й гарантії різних соціальних прав, які забезпечують гідний рівень життя і розвиток особистості.

Право на житло, адекватний рівень життя, охорону здоров'я, доступ до освіти, і безпечне довкілля — усе це становить комплексні зобов'язання держави перед своїми громадянами, спрямовані на підтримку особливо вразливих категорій населення та забезпечення основоположних прав людини. Таким чином, соціальний захист є багатограним і динамічним інститутом, який вимагає постійного вдосконалення і адаптації до сучасних викликів суспільства.

1.3. Роль державного управління у сфері регулювання соціального захисту

«Соціальна держава - це тип організації державного та громадського життя, що характеризується спрямованістю на соціальні цінності, на створення умов, які забезпечують гідне життя і вільний розвиток особистості. Соціальна держава розуміється як така, що орієнтується передусім на добробут як всього суспільства, так і кожної окремої людини, і покликана послідовно забезпечити в суспільстві реалізацію принципу соціальної справедливості. Практичну реалізацію положень соціальної держави здійснює зважена і ефективна соціальна політика» [63].

Концепція держави добробуту насправді тісно пов'язана з забезпеченням соціальної стабільності і справедливості через активне втручання держави у соціально-економічні процеси.

Наведемо основні функції соціальної держави: соціальна функція функція соціального контролю, стимулююча функція, функція захисту, інвестиційна функція.

«Головним завданням соціальної держави є забезпечення соціальної безпеки та економічних умов вільного, гідного існування людини. Така мета соціальної держави досягається завдяки реалізації її основних функцій: соціального захисту, забезпечення суспільними благами, розвитку економіки тощо. З наведених класифікацій основних напрямів реалізації соціальною державою своїх визначальних функцій випливає, що її основною метою є забезпечення гідного існування всіх громадян, для неї діє один імператив: держава існує для людини, для захисту її загально визнаних прав і свобод» [61].

Зазначимо що управління в широкому сенсі охоплює ряд функцій і процесів, які дозволяють організаціям або державним структурам ефективно функціонувати і досягати визначених цілей.

Соціальний менеджмент це діяльність людей через громадські та державні об'єднання, а також управління людиною, та в цілому суспільством.

Державне управління є ключовою складовою адміністративного права і відіграє важливу роль у регулюванні суспільних відносин. Основна мета державного управління полягає у виконанні державою її основних функцій, зокрема забезпечення громадського порядку, безпеки, обороноздатності, соціального забезпечення, охорони здоров'я, освіти та багатьох інших аспектів життєдіяльності країни.

Професор В. Цветков, що «спеціалізується в галузі адміністративного права визначає характерні риси державного управління наступним чином» [10]:

- «державне управління - це насамперед суспільне, політичне

явище» [10];

- «державне управління виступає як процес реалізації державної влади, її зовнішнього, матеріалізованого вираження і не існує поза нею. Зміст влади найбільш повно проявляється в державному управлінні» [10];

- «державне управління - це виконавчо-адміністративна діяльність, яка підкреслює його виконавче призначення - організаційно-виконавчу адміністративну діяльність державних органів» [10];

- «діяльність органів державного управління здійснюється на основі та відповідно до законів, тобто державне управління є підпорядкованою діяльністю, хоча воно має адміністративні та адміністративні повноваження» [10].

Все більше науковців останнім часом акцентують увагу на тому, що управлінська діяльність, що реалізується в соціальній сфері, - це соціальний менеджмент.

В Конституції України та нормативних документах багатьох інших демократичних країнах відзначено, що основна роль держави полягає не лише в забезпеченні прав та свобод, але й у створенні умов для їх ефективного використання кожною особою. Тобто держава повинна діяти як гарант та захисник основних прав і свобод, що включає не лише превенцію порушень, але й активне втручання у випадках, коли індивідуальні або групові права порушуються.

Переосмислення стратегії соціального захисту в Україні, орієнтоване на активну інтеграцію громадян у суспільство, є важливим кроком у зміцненні соціальної політики держави. Це включає відхід від виключно пасивних заходів соціальної підтримки до активного залучення громадян у процеси, що дозволяють їм повноцінно реалізовувати свій потенціал. Такий підхід вимагає комплексного застосування різноманітних механізмів державного управління та координації ресурсів, забезпечуючи не тільки фінансову підтримку, але й розвиток інфраструктури, освітніх програм та інших інструментів, які допомагають громадянам досягати успіху. Важливо, що такий підхід відповідає сучасним вимогам соціальної

справедливості та розвитку, стимулюючи створення більш інклюзивного суспільства.

Створення соціального захисту передбачає наступну дієві кроки держави:

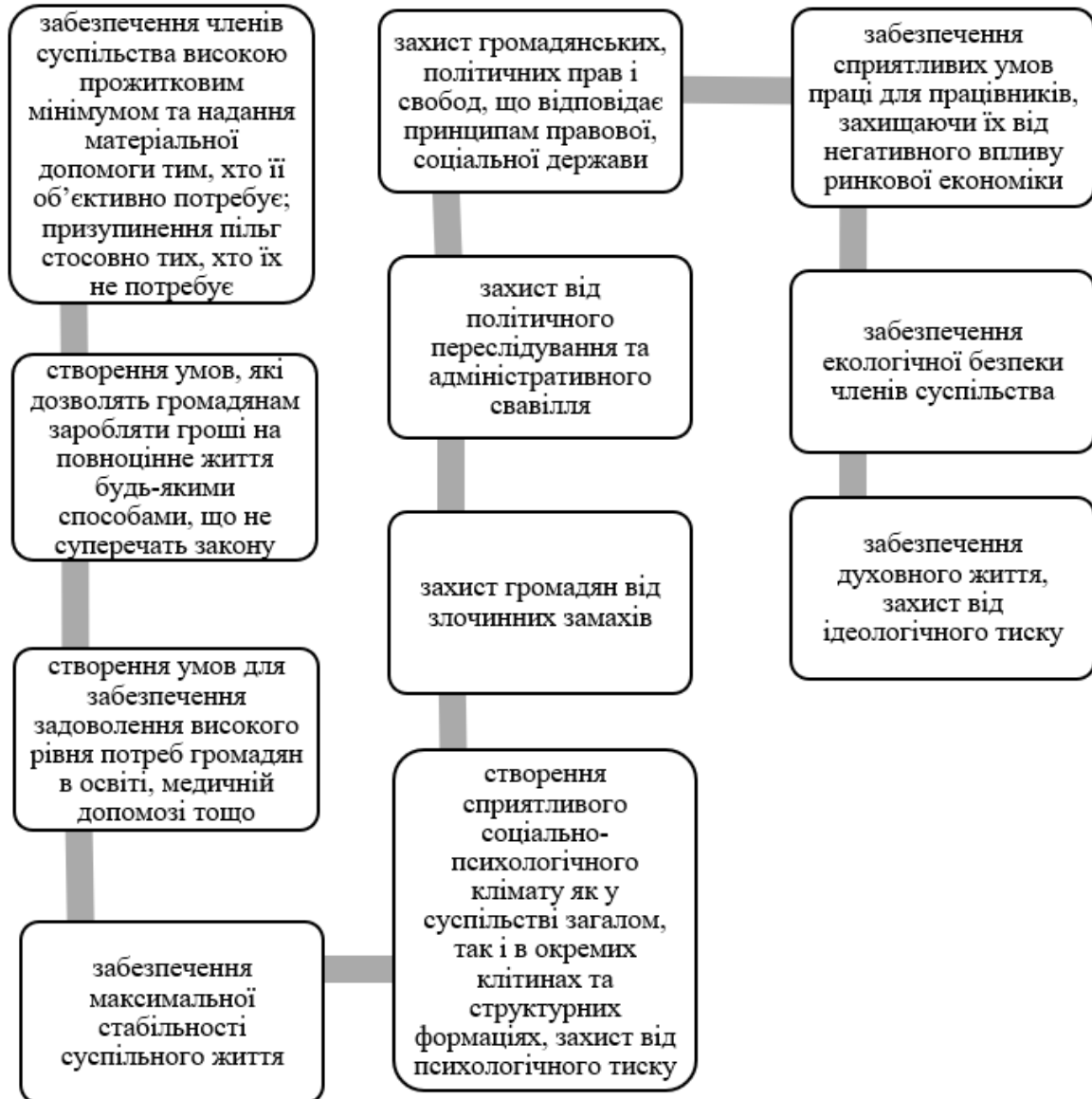

Рис. 1.3. Складові процесу створення системи соціального захисту

«Враховуючи методологічні підходи вітчизняних вчених, можна визначити «державне управління у сфері соціального захисту» як цілеспрямовану організаційно-координуючу діяльність держави з розробки та впровадження законодавчих актів, формування та застосування відповідних механізми управління, спрямовані на їх реалізацію, забезпечення раціонального та ефективного використання наявних державних ресурсів з метою реалізації державної політики

соціального захисту» [11].

Отже державне управління системою соціального захисту підкреслює цілісний та багаторівневий підхід. Воно включає інтеграцію законодавчих, управлінських і ресурсних аспектів, а також вимагає злагодженої роботи між різними урядовими органами та місцевим самоврядуванням для досягнення цілей соціального захисту. Забезпечення ефективного управління такими системами є критично важливим для розвитку державної політики, спрямованої на підтримку та захист уразливих верств населення.

Взаємодія між центральними органами влади, соціальними фондами та системою медичного страхування у сфері зайнятості, підтримання життєвого рівня та соціального захисту громадян може включати наступні механізми:

1. Координація політик і програм – забезпечення взаємодії між різними органами та агенціями для створення узгодженої та ефективної соціальної політики. Це може включати спільне планування, обмін інформацією та координацію виконання програм.

2. Розподіл ресурсів – ефективне розподілення фінансових та інших ресурсів між різними органами та інституціями для забезпечення зайнятості та соціального захисту. Це включає бюджетування, фінансування та контроль за використанням коштів.

3. Законодавча регуляція – прийняття та оновлення законів, що регулюють роботу соціальних фондів, систему медичного страхування та інші аспекти соціального захисту.

4. Моніторинг і оцінка – регулярне відстеження та аналіз результатів реалізації соціальних програм та політик з метою їх оптимізації та покращення.

5. Публічне обговорення та залучення громадськості – організація консультацій та дискусій з громадянами, експертами та іншими зацікавленими сторонами для формування ефективних і справедливих соціальних політик.

6. Співпраця з недержавними організаціями та приватним сектором – залучення цих організацій до процесу надання соціальних послуг, розширення можливостей та покращення якості життя громадян.

Ці механізми дозволяють створити комплексний підхід до соціального захисту, який забезпечує ефективне управління соціальними ризиками та підтримує стабільність та розвиток суспільства.

Державне управління соціальним захистом охоплює комплекс заходів та діяльностей, які спрямовані на ефективну реалізацію соціальної політики держави. Це комплексна діяльність, яка вимагає координації на різних рівнях влади та активної участі всіх зацікавлених сторін. Відповідно, управління соціальним захистом має бути гнучким, здатним адаптуватися до змінних умов та потреб суспільства. Одже, державне управління соціальним захистом -це вид діяльності держави.

Науковці В. Бакуменко та Ю. Сурмін вважають, що «державне регулювання слід розглядати як сукупність цілеспрямованих форм, методів і напрямів впливу, що застосовуються органами державного управління для впорядкування системи суспільно-економічних відносин з метою стабілізації і пристосування існуючої суспільно-політичної системи до умов, що змінюються» [15].

«В енциклопедії державного управління державне регулювання визначається як сукупність інструментів, за допомогою яких держава встановлює вимоги до підприємств і громадян. Воно включає закони і допоміжні інструменти, що створюються державою, а також правила, що встановлюються державними та недержавними організаціями з певними делегованими повноваженнями» [16].

Соціальний захист в Україні як державна політика має комплексний підхід і заснований на принципах рівності та справедливості. Це не лише про надання фінансової допомоги чи пенсій, але й про забезпечення громадянам можливостей для повноцінної участі у суспільному житті, тобто соціальний захист розглядається не просто як система соціальних виплат, а як всеохоплююча стратегія, що включає економічний,

соціальний, культурний розвиток країни та забезпечення гідних умов життя для кожного громадянина.

Моторнюк У. «розглядає соціальну політику як ключовий чинник соціальної держави у вузькому та широкому розумінні. У вузькому розумінні соціальна політика – це цілеспрямована діяльність суб'єктів з метою забезпечення соціального захисту і створення умов для формування безпечного соціального середовища людини. Іншими словами – це діяльність суб'єктів соціально-політичного життя, спрямована на формування соціальної безпеки людини й суспільства. У широкому розумінні соціальна політика – це система цілеспрямованої діяльності суб'єктів, що сформувалися у суспільстві на певному етапі його розвитку і здійснюється на основі певних принципів і засад з метою забезпечення оптимального функціонування й розвитку соціальних відносин» [26].

Соціальна політика держави, справді, охоплює широкий спектр заходів, які спрямовані на захист і підтримку населення. Важливим аспектом такої політики є не тільки забезпечення базових потреб, але й створення умов, що сприяють розвитку кожної особистості в суспільстві.

Державна політика в цій сфері включає створення і підтримку інститутів, що гарантують соціальний захист, а також формування ефективних механізмів їх регулювання та фінансування, щоб кожен громадянин мав доступ до необхідних соціальних благ і послуг.

«Соціальна політика держави повинна бути спрямована не тільки на соціальне забезпечення та соціальну допомогу, житлові програми, охорону здоров'я та освіти. Підтримки держави потребують також такі соціально орієнтовані сфери діяльності, як харчова та легка промисловість, які виробляють важливі для людей продукти харчування, одяг та взуття» [5].

«Основними завданнями соціальної політики є соціальний захист населення шляхом застосування компенсаційних виплат та субсидій від підвищення цін, проведення індексації; надання допомоги найбільш вразливим

верствам населення; гарантований рівень мінімальної заробітної плати; пенсійне забезпечення; забезпечення освіти та професійної підготовки; охорона здоров'я; житлове забезпечення; матеріальна допомога родинам, що мають дітей; споживання громадянами культурних благ та ін» [5].

З 1991 року Україна як незалежна держава починає створювати власну нормативно-правову базу соціального захисту.

Згідно Конституції, Україна суверенна, незалежна, демократична, соціальна, правова держава. Зазначені принципи мають важливе значення для реалізації права людини на соціальний захист в Україні.

«Відповідно до Закону України «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям» [40] (2000 р.), кожна родина має право на отримання державної соціальної допомоги. Цей закон визначає механізми підтримки та процедури, які необхідно пройти для отримання допомоги, а також критерії, за якими визначаються малозабезпечені сім'ї та має право на державну соціальну допомогу» [40] (ст. 1, 3 Закону). Це акцентує увагу на загальний універсальний характер соціальної допомоги як складової соціального захисту.

Згідно з Конституцією України, держава зобов'язується забезпечувати соціальний захист своїх громадян. Це означає, що всі громадяни мають право на соціальне страхування, яке фінансується через страхові внески від фізичних та юридичних осіб, а також через державний бюджет і інші джерела. Соціальне страхування покликане забезпечити підтримку осіб у разі втрати працездатності, настання інвалідності, старості, втрати годувальника та інших випадків, передбачених законом.

В Україні для реалізації конституційних гарантій соціального захисту було створено комплексний законодавчий та інституційний механізм. Він включає в себе систему загальнообов'язкового державного соціального страхування, яка орієнтована на забезпечення громадян у випадках соціальних ризиків, таких як хвороба, інвалідність, безробіття або старість.

В Україні система державної соціальної допомоги регулюється рядом законодавчих і нормативних актів, які визначають умови, коло отримувачів, розмір та порядок надання соціальних виплат. Хоча ця система може здаватися фрагментованою, кілька ключових документів формують основу правового регулювання:

- Закон України «Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам» [41];
- Закон України «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям» [40];
- Закон України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» [38];
- Закон України «Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію та особам з інвалідністю» [42];
- Постанова Кабінету Міністрів України «Про надання щомісячної грошової допомоги особі з низьким рівнем доходу, яка проживає з інвалідом 1 або 2 групи внаслідок психічного розладу, яка згідно висновку медичної комісії медичного закладу, потребує постійного зовнішнього догляду, щоб піклуватися про нього» [49];
- Постанова Кабінету Міністрів України «Про виплату державної допомоги особам, яким більше 100 років» [36] тощо.

«Відповідно до ст. 5 Закону України «Про соціальні послуги» [57], державна соціальна допомога в Україні включає не тільки фінансові виплати, але й надання натуральної допомоги та соціальних послуг. Цей закон визначає основи організації та надання соціальних послуг, метою яких є підтримка і соціальна інтеграція різних категорій населення допомога в натуральній формі включає: речі першої необхідності (продукти харчування, санітарія та особиста гігієна, засоби догляду за дітьми, одяг, взуття тощо); технічні та допоміжні засоби реабілітації; пальне тощо. Відповідно до ст. Розділ 5 цього Закону також передбачає такі види соціальних послуг, як: соціальні, психологічні, соціальні, педагогічні, соціальні, медичні, соціально-економічні, правові, інформаційні, служби зайнятості тощо» [57].

Спеціальний соціальний захист в Україні є важливою складовою системи соціального захисту, яка адресує унікальні потреби певних категорій населення. Цей вид захисту має на меті забезпечення додаткових гарантій та пільг, що не охоплюються стандартними програмами загальнообов'язкового соціального страхування. Основні аспекти цього спеціального соціального захисту включають соціальний захист осіб, які здійснюють певний вид державної діяльності наприклад, військовослужбовців, співробітників правоохоронних органів, дипломатів та інших категорій, які виконують особливо важливі та ризиковані завдання. Для таких осіб передбачено особливі умови пенсійного забезпечення, медичного обслуговування та інших соціальних виплат, які компенсують їх високий ризик та важливість виконуваних функцій. Соціальне страхування осіб, які підлягають соціальному страхуванню, але за яких відповідальність бере на себе держава що може включати, наприклад, осіб з інвалідністю або осіб, які працюють у сферах, де вони з різних причин не можуть самостійно сплачувати соціальні внески. В таких випадках держава або відповідні суб'єкти (наприклад, роботодавці) беруть на себе зобов'язання щодо їх соціального страхування.

«Згідно чинного Закону України «Про пенсійне забезпечення військовослужбовців» [53] який регулює пенсійні права та умови для різних категорій військовослужбовців, він також охоплює офіцерів, прапорщиків, мічманів та інших військових, які служать за контрактом на довгостроковій основі згідно законів «Про пенсійне забезпечення осіб» [53] Звільнені з військової служби та деяких інших осіб» [53], так у рамках чинного законодавства України, військовослужбовці та особи, які служать у спеціалізованих державних установах, мають право на пенсію за вислугу років» [53].

Виплата пенсій цим категоріям на спеціальних умовах за вислугу років, у разі втрати працездатності або годувальника, підвищення пенсій, виплат за звільнення від служби керується не тільки Законом України «Про пенсію для осіб Звільнені з військової служби та деяких інших осіб»

[53], а також Закон України «Про соціальний та правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» [56].

До другої категорії належать особи, щодо яких застосовуються спеціальні закони (Закон України «Про державну службу» [39], Закон України «Про службу в органах місцевого самоврядування» [55] та ін.) «становили частину інші умови пенсійного забезпечення, які не передбачені законодавством України у сфері пенсійного регулювання зокрема законом «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування»» [45].

Зауважимо фінансування пенсійного забезпечення військовослужбовців та інших осіб, які мають право на пенсії за спеціальними умовами в Україні, часто має свої особливості. Пенсії таких категорій осіб часто вищі за стандартні пенсії, що виплачуються через систему загальнообов'язкового державного пенсійного страхування із Державного бюджету.

В Україні існує ряд законодавчих та нормативних актів, які забезпечують додатковий соціальний захист для вразливих категорій населення, враховуючи їх особливі потреби та обставини. Це включає такі групи, як діти-сироти, ветерани, люди з інвалідністю, діти, позбавлені батьківського піклування, ветерани, інваліди, літні люди, постраждалі від Чорнобильської катастрофи, особи що стали жертвами політичних репресій та інші категорії.

Наступною правовою формою соціального захисту є недержавні пенсійні фонди ці фонди забезпечують додаткове пенсійне забезпечення, що являють собою систему соціальних заходів (правова допомога, матеріальна підтримка, соціальні послуги, допомога у працевлаштуванні та реабілітації праці), що може бути важливим у випадках, коли офіційні пенсійні виплати недостатні для забезпечення належного рівня життя після виходу на пенсію.

Правовими засадами недержавного соціального забезпечення в Україні є наступні закони: Закон України «Про недержавне пенсійне

забезпечення» [50], Закон України «Про соціальні послуги» [57], Закон України «Про страхування» [58], Закон України «Про благодійність та благодійні організації» [35].

Закон України «Про пенсійне забезпечення» [54] від 5 листопада 1991 р. Цей закон включає гнучкі механізми для забезпечення пенсійних виплат різним категоріям населення, зокрема інвалідам, які мають особливі потреби у соціальному захисті. Також він давав гарантії усім інвалідам України забезпечивши право на матеріальне забезпечення за рахунок коштів Пенсійного фонду через надання трудових та соціальних пенсій, що передбачені «особливою гнучкістю» вітчизняної пенсійної системи, яка передбачала, що численні категорії працівників отримують пільгові пенсії за віком (на 5-10 років раніше, ніж загальний пенсійний вік)

Сучасні виклики, з якими стикається Україна, суттєво впливають на її державне управління та розробку політик, особливо у соціально-економічній сфері. Анексія Криму та тривалий конфлікт на сході країни вимагають глибокої адаптації державних структур та реформування управлінських процесів. Реакція України на зовнішню агресію та внутрішні виклики після Революції Гідності 2014 року мала значний вплив на розвиток державного управління, законодавства та оборонної політики. Впровадження антитерористичної операції (АТО), а згодом її перейменування в операцію Об'єднаних сил (ООС), було необхідним кроком для забезпечення національної безпеки та оборони. Ці заходи мали на меті стабілізувати ситуацію в країні у складний період збройного конфлікту на сході України, а також забезпечити проведення важливих національних виборів.

Однією з ключових наслідків цих подій стала поява нової категорії осіб-учасників АТО, які відіграли вирішальну роль у захисті незалежності та територіальної цілісності країни. Ці особи, які служили в військових формуваннях та брали активну участь в АТО/ООС, забезпечуючи національну безпеку, отримали статус учасників бойових дій.

Вплив АТО/ООС на українське суспільство та державну політику був значний. Він сприяв згуртуванню нації, розвитку волонтерського руху та зміцненню цивільного суспільства. Крім того, ці події посилили проєвропейські та проатлантичні настрої в країні, прискорили процес інтеграції України до західних структур безпеки та оборони.

У відповідь на ці виклики, українське законодавство було доповнено та удосконалено з метою забезпечення адекватного соціального захисту учасників АТО та їхніх сімей. Основні аспекти цього захисту включають надання статусу учасника бойових дій, що дає право на різноманітні пільги, включаючи податкові знижки, пільги на комунальні послуги, пріоритетне медичне обслуговування. Пенсійне забезпечення з можливістю отримання пенсії за інвалідністю або дострокової пенсії в залежності від ступеня ушкоджень та інвалідності. Єдиноразова грошова допомога сім'ям загиблих. Юридична та фінансова підтримка, включаючи допомогу в оформленні необхідних документів та доступ до соціальних послуг.

На сучасному етапі розвитку України існує досить розгалужена система соціального захисту населення. Близько 80% сімей отримують соціальні виплати, різні види допомоги, компенсації або мають окремі пільги із коштів бюджетів усіх рівнів, соціальних фондів, коштів підприємств, організацій тощо [31].

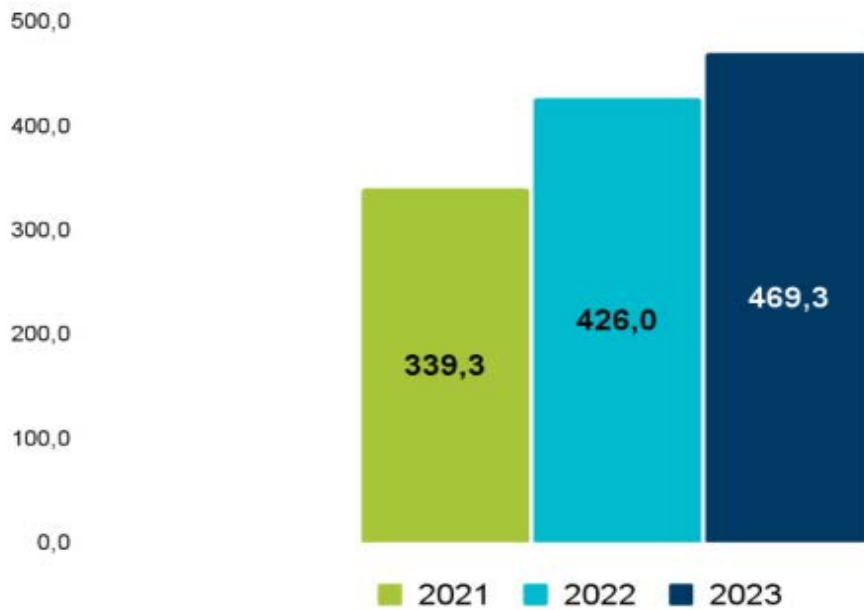

Рис. 1.4. Діаграма видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення із державного бюджету у 2021 – 2023 р.р. у, млрд грн.

Як бачимо на рис. 1.4 у період 2021-2023 р.р., спостерігається значне зростання видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення в Україні особливо це важливо в умовах повномасштабного вторгнення що є свідченням того, як держава реагує на збільшені потреби свого населення в складний період. Вдзначимо значне зростання бюджетних асигнувань на соціальне забезпечення, яке в 2023 році склало 469,3 млрд грн або 11,7% від загального обсягу державного бюджету, що на 10,2% або на 43,3 млрд грн більше у порівнянні з 2022 роком. Значне зростання витрат на соціальний захист із 40,7 млрд грн до 273,6 млрд грн у 2023 році спричинене індексацію пенсій. Таким чином, ці дані підкреслюють значення та масштаби заходів уряду в контексті забезпечення соціальної підтримки та захисту в умовах військового конфлікту, а також відображають відповідальність держави перед своїми громадянами.

«Чинне законодавство у сфері соціального захисту та соціального забезпечення передбачає 125 видів пільг для 116 категорій громадян. З них 44 види пільг надаються 45 найбільш соціально незахищеним категоріям громадян, які потребують особливої уваги з боку держави, 39 видів послуг 57 категоріям працездатного населення за професією чи професією, 42 види

послуг 14 категоріям громадян, які мають певні послуги державою. На соціальні та компенсаційні виплати виділяються 33 види 70 категоріям громадян на основі соціальної незахищеності; 25 видів - до 49 категорій громадян за професійною ознакою чи професією та 13 видів пільг - 8 категоріям громадян за певні послуги державі» [68].

Одже, розвиток державного управління соціальним захистом в Україні в умовах сучасних викликів дійсно потребує застосування новітніх підходів і методологій. Використання сучасних методик дозволяє не лише аналізувати і вирішувати існуючі проблеми, а також адаптуватися до змінюваних обставин, таких як міжнародні конфлікти, економічні кризи, демографічні зміни, і технологічний розвиток.

Наведемо кілька ключових напрямків для вдосконалення управління соціальним захистом:

1. Публічний аналіз політики. Потреба забезпечити глибокий і систематичний аналіз соціальних програм і політик, щоб виявити їхні сильні та слабкі сторони, ефективність та вплив на різні групи населення.

2. Системний аналіз. Використання системного аналізу для оцінки взаємодії різних аспектів соціального захисту (наприклад, охорона здоров'я, соціальне страхування, пенсійне забезпечення) дозволить краще розуміти складні соціальні процеси і потреби.

3. Ситуаційний аналіз. Застосування цього методу допоможе адаптувати політику до специфічних обставин та потреб, враховуючи особливості регіонів, кризові ситуації та вразливі групи.

Застосування цих сучасних методів і підходів в управлінні соціальним захистом в Україні може сприяти більш ефективній відповіді на соціально-економічні виклики, поліпшенню якості життя громадян і зміцненню соціальної стабільності.

Таким чином розуміння сучасної соціальної політики на нашу думку реалізується крізь призму взаємопов'язаних напрямків соціального розвитку та соціального захисту що є цілком обґрунтованим та актуальним. Доцільною в цій ситуації є розробка чіткої концепції

соціальної політики, яка б базувалася на принципах справедливості, рівності та доступності соціальних послуг. Подібна концепція має визначати механізми регулювання та контролю за дотриманням соціальних стандартів і норм.

Висновки до розділу 1

1. Проаналізовано соціальний захист населення як складову державної політики що свідчить про складність правового регулювання сфери соціального захисту в Україні. З одного боку, в країні сформовано достатню правову базу, яка закріплює конституційні права людини на соціальний захист та відповідає основним міжнародним стандартам. З іншого боку, відсутність єдиної, внутрішньо узгодженої системи нормативних актів у сфері соціального забезпечення ускладнює правозастосовну практику. Це пов'язано зі складною структурою соціального захисту, яка охоплює пенсійне забезпечення, соціальну допомогу, соціальне страхування та інші компоненти.

2. Визначено правові засади реалізації соціального захисту які виражаються через право на соціальне забезпечення визначене Конституцією та законами України. Водночас звертається увага на різницю між поняттями «соціальний захист» та «соціальне забезпечення». Також варто відзначити що право на соціальне забезпечення яке розуміється як суб'єктивне право людини, та зафіксовано у Конституції України і відповідному законодавстві. Власне саме поняття соціальний захист є на нашу думку ширшим поняттям, що охоплює не лише соціальне забезпечення, але й усю сукупність соціальних прав, закріплених в Конституції.

3. З'ясовано роль державного управління у сфері регулювання соціального захисту. Проведений аналіз засвідчив що розвиток державного управління у сфері соціального захисту потребує використання сучасних

методологій та підходів, орієнтованих на вирішення складних та неструктурованих проблем. Це обумовлено динамічними змінами в соціумі, зростанням різноманітності викликів і потреб різних груп населення.

Важливим елементом державного управління соціальною політикою є соціальні програми. Вони виступають інструментом реалізації державної політики, спрямованим на підтримку вразливих верств населення, гарантування мінімальних конституційних прав та забезпечення ефективного функціонування системи соціального захисту.

Таким чином, застосування сучасних методологічних підходів у державному управлінні та ефективного впровадження соціальних програм є ключовими передумовами для вдосконалення системи соціального захисту та забезпечення соціальної стабільності в умовах сучасних викликів.

РОЗДІЛ 2

СУЧАСНА СИСТЕМА СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ ТА ЇЇ ФУНКЦІОНУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

2.1. Особливості соціального захисту населення в умовах воєнного стану (на прикладі ВПО)

Масштаби руйнувань та їх вплив на життя мільйонів українців через війну, що розпочалася 24 лютого 2022 року, справді є катастрофічними. Мільйони осіб лишилися без житла, згідно даних, наведених заступником голови парламентського комітету з питань організації державної влади пані О. Шуляк, окупантами було знищено понад 15 млн квадратних метрів житлових площ, понад 800 000 людей лишилися без житла або їхнє житло вимагає часткового або повного відновлення. Подібні збитки вимагають негайних та комплексних заходів реагування на національному та міжнародному рівнях. Невтішними є данні аналітичного звіту Київської школи економіки, що були підготовлені спільно з публічними органами влади та Мінрегіонбудом, станом на 25 травня через війну пошкоджено, зруйновано чи втрачено більш як 44 млн квадратних метрів житла, а загальна сума збитків житлового фонду становить 39.3 млрд. доларів.

У цій жахливій ситуації важливими видаються такі дії як розробка та реалізація національних програм з відновлення пошкодженого та зруйнованого житла. Залучення міжнародної допомоги та інвестицій для фінансування проєктів відновлення. Створення тимчасових житлових комплексів для ВПО, забезпечення соціального супроводу та інтеграції ВПО у нових громадах. Активне використання платформи «Дія» для координації допомоги та спрощення процесів подання заявок на відновлення житла. Користь цієї платформи вже відчутна нашими

громадянами адже понад 220 000 постраждалих звернулися із заявками щодо відновлення будинків і квартир.

Частина зареєстрованих ВПО поверталися до попереднього місця реєстрації, хоча залишалися в статусі ВПО. Згідно оцінки МОМ, станом на грудень 2023 року фактична чисельність ВПО в Україні складала 3,7 млн осіб, а 39% ВПО неодноразово здійснювали переїзд що зображено на рис. 2.1.

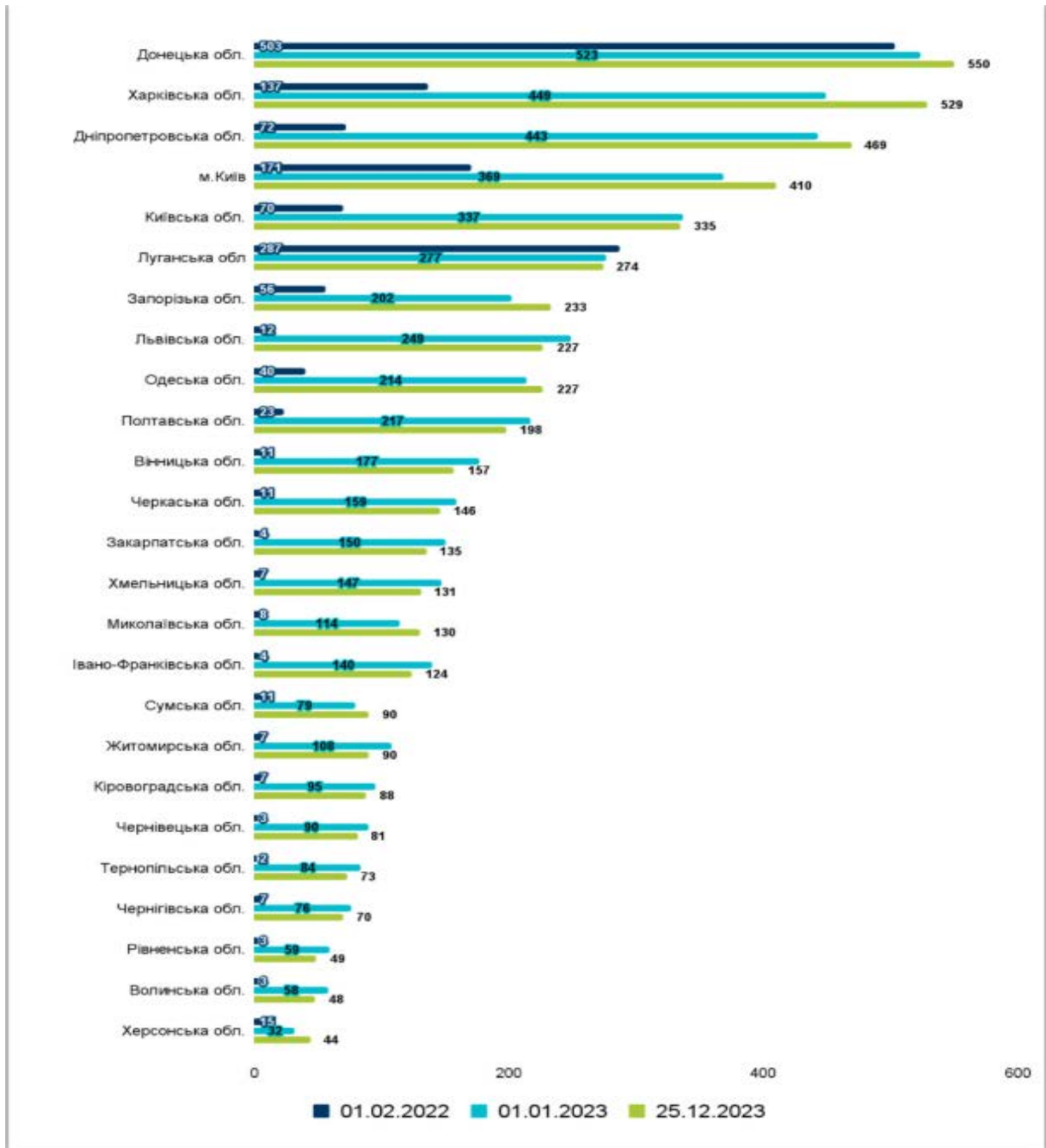

Рис.2.1. Графічне представлення розподілу ВПО по регіонам відповідно до місяця реєстрації станом на початок та кінець 2023 року, у тис. осіб.

Розробка спеціалізованих додатків для моніторингу стану відновлювальних робіт та забезпечення прозорості використання ресурсів. Вдосконалення механізмів взаємодії між урядовими агенціями, міжнародними партнерами та недержавними організаціями. Розробка довгострокових планів з відновлення та модернізації інфраструктури. Організація міжнародних конференцій та залучення грантів, позик та інвестицій для відновлення країни. Встановлення спеціальних фондів для накопичення та цільового розподілу фінансових ресурсів. Реалізація цих заходів потребує значних зусиль, злагодженої роботи урядових структур та активної участі міжнародного співтовариства. Згуртованість нації та ефективне використання наявних ресурсів дозволять Україні ефективно реагувати на наслідки кризи та просувати державу до стійкого відновлення.

Масштаби руйнувань житлового фонду згідно даних на середину червня 2024 р. в Україні через триваючі бойові дії у загальному обсязі прямих втрат найбільшу частку складають саме житлові будинки — 40% або \$38,6 млрд., що створюють значні виклики для уряду щодо відновлення та забезпечення постраждалих населенням житлом. У короткотерміновій перспективі важливо зосередитися на невідкладних заходах, що можуть допомогти мінімізувати вплив війни на життєдіяльність людей, особливо з настанням холодів. Довготермінові стратегії повинні включати ширший план відновлення, який враховує сталість та покращення житлових умов. Доречним у цій ситуації є невідкладне забезпечення тимчасовим житлом для ВПО та осіб, які втратили житло, через спорудження модульних містечок або адаптацію наявних будівель під тимчасові житлові комплекси. Збільшення обсягів державного фінансування для ремонту та відновлення житла, залучаючи при цьому міжнародні гранти, кредити та приватні інвестиції. Враховуючи неможливість розпочати опалювальний сезон у деяких регіонах, необхідно забезпечити наявність мобільних опалювальних систем або тимчасових рішень для обігріву тимчасових жител. Внаслідок бойових дій нині

зруйновано та пошкоджено понад 121.000 житлових будинків, в яких проживали понад мільйона сімей, така ситуація вимагає розробити комплексний план відновлення житлового фонду, який би включав не тільки реконструкцію, але й модернізацію житлових об'єктів з урахуванням енергоефективності та сталості.

«Національне законодавство та практика відповідно до статті 47 Конституції України кожен має право на житло. Передбачено, що громадянам, які потребують соціального захисту, соціальне житло надається державою та органами місцевого самоврядування безоплатно або за доступну для них плату. Крім того, забезпечення житлом включено також до змісту права на достатній життєвий рівень у статті 48 Конституції» [23].

«Право ВПО на житло було проголошено серед прав ВПО у Законі України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб»» [44]. «Постанова КМУ «Деякі питання виплати допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам» № 332 від 20 березня 2022 р., якою було затверджено Порядок надання допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам та Порядок використання коштів державного бюджету для надання допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам [13].

Згідно діючого законодавства та Постанови КМУ № 505 з 01 березня 2024 року надання допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам (ВПО) в Україні подовжено адже є критично важливим аспектом соціальної підтримки в умовах триваючого конфлікту. Ця система допомоги дозволяє забезпечити основні потреби ВПО, які були вимушені залишити свої домівки через військові дії або окупацію.

Усе це є частиною широкої державної політики, спрямованої на підтримку населення в умовах війни. Ефективне впровадження цих заходів вимагає гнучкості, ресурсів та постійного моніторингу ситуації, щоб допомога була своєчасною та адекватною відповідно до змінюваних потреб населення.

У часи повномасштабної війни, соціальне піклування держави набуває особливого значення, оскільки забезпечення безпеки та підтримки громадян стає визначальним для збереження стабільності та суспільної згуртованості. Інший пріоритет – це соціальний захист населення України, особливо тих громадян, хто опинився у складних життєвих обставинах. Планування в цій сфері має охоплювати комплексні заходи, спрямовані на забезпечення нагальних потреб усіх верств населення, особливо тих, хто опинився в найбільш вразливому становищі.

Наразі, в проекті Державного бюджету України на 2025 рік вже у пріоритеті видатки на соціальний захист після витрат на військову оборону наших територій, які є основними.

Дослідник Т. Павлюк зазначає: «При здійсненні соціального захисту населення ми маємо насамперед дбати про тих, для кого допомога від держави є єдиним джерелом існування, про найуразливіші категорії населення, зокрема – внутрішньопереміщених осіб, що через війну втратили житло та дохід. Власне, план будівництва житла для такої категорії громадян вже затверджено» [28].

Забезпечення зайнятості населення та підтримка бізнесу є фундаментальними компонентами для відновлення економіки та соціальної стабільності, особливо у часи кризи. Активні програми зайнятості та сприятливі умови для бізнесу можуть відіграти ключову роль у зміцненні економічного потенціалу країни ззабезпечити зростання економіки, стабільність та соціальний захист населення, підвищуючи загальну резистентність України до економічних та соціальних викликів.

«У вересні Верховна Рада України, до речі, ухвалила закон про реформування служби зайнятості, соціального страхування на випадок безробіття, сприяння продуктивній зайнятості населення, у тому числі молоді, та впровадження нових активних програм на ринку праці. Відповідно до положень цього документа, роботодавець отримуватиме від держави компенсацію ЄСВ або частини заробітної плати з Фонду з безробіття, якщо працевлаштує: молодь (зокрема, на перше робоче місце),

учасників бойових дій, одиноких батьків, батьків дітей з інвалідністю, осіб за 5 років до досягнення пенсійного віку, осіб з інвалідністю, довготривалих безробітних та інших вразливих категорій громад. Також передбачається компенсація роботодавцю 50% витрат на оплату праці за працевлаштування, зокрема, осіб з інвалідністю та учасників АТО/ООС» [12].

Приємним фактом є ініціатива держави з підтримки роботодавців, які працевлаштовують молодих людей до 35 років та осіб, що звільнилися з військової або альтернативної (невійськової) служби, на перше робоче місце, є важливим кроком у зміцненні економічної стабільності та соціального розвитку країни.

Нині триває процес доопрацювання різних законодавчих ініціатив, які сприятимуть розвитку зайнятості на ринку праці.

«На 2024 рік держава також було передбачено універсальну соціальну виплату, що дасть можливість адресно допомогти кожному українцю у разі потрапляння в складні життєві обставини. Запровадження відповідної допомоги дозволить, серед іншого, суттєво підвищити пенсії для понад 55 % українських пенсіонерів» [12].

Як свідчення нестабільності зазначимо деякі цифри: так у бюджеті України на 2025 рік передбачено 48,6 млрд. гривень для виплат внутрішньо переміщеним особам, що занадто менше, ніж у попередні роки. Але в той же час внутрішньо переміщені особи отримують новий вид допомоги як субсидія на оренду житла, які буде доступна для оформлення з середини січня 2025 року.

Міжнародна підтримка є життєво важливою для України, особливо у контексті триваючої військової агресії та необхідності виконання норм Конституції України щодо забезпечення соціального захисту населення. Воєнний стан і пріоритетність оборонних видатків змушують державу шукати додаткові ресурси для підтримки громадян, особливо найбільш уразливих верств населення.

Для реалізації зазначених планів потрібно оперативно ухвалити

Бюджет та формально підтвердити міжнародну підтримку відповідними угодами та договорами.

Перекононана що держава готова до різних викликів, які стоять перед нами у 2024- 2025 роках. Ми маємо сценарії державної політики з урахуванням будь-яких змін в політичній чи військовій кон'юнктурі рф.

Також згідно Постанови Кабінету Міністрів України № 332 від 20 березня 2022 р., затверджено новий «Порядок надання допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам» [44]. Відповідно вищазначеного порядку допомога на проживання для внутрішньо переміщених осіб (ВПО) в Україні є важливим елементом соціальної підтримки, спрямованої на полегшення життєвих умов людей, які були змушені залишити свої домівки через військові дії або окупацію своїх територій. Згідно з розпорядженням Кабінету Міністрів України від 6 березня 2022 року № 204, процедура надання цієї допомоги організована наступним чином:

1. Визначення отримувачів допомоги. Допомога надається особам, які перемістилися з тимчасово окупованих територій Автономної Республіки Крим, міста Севастополя та інших районів, де проводяться бойові дії. Визначення таких районів відбувається на основі переліку, затвердженого Кабінетом Міністрів.

2. Процедура звернення за допомогою. ВПО мають зареєструватися в органах соціального захисту населення або через електронні сервіси, як-от платформа "Дія", для отримання статусу переміщеної особи та права на відповідну допомогу.

3. Розмір допомоги. Сума допомоги може варіюватися в залежності від кількості членів сім'ї, наявності дітей та інших факторів, які враховуються при її призначенні.

4. Періодичність виплат. Допомога зазвичай надається щомісячно, з метою забезпечення постійної підтримки осіб, які втратили свої домівки.

5. Контроль та моніторинг. Державні органи здійснюють моніторинг використання коштів та ефективності програм допомоги, щоб забезпечити їх цільове використання та адекватність забезпечення потреб ВПО.

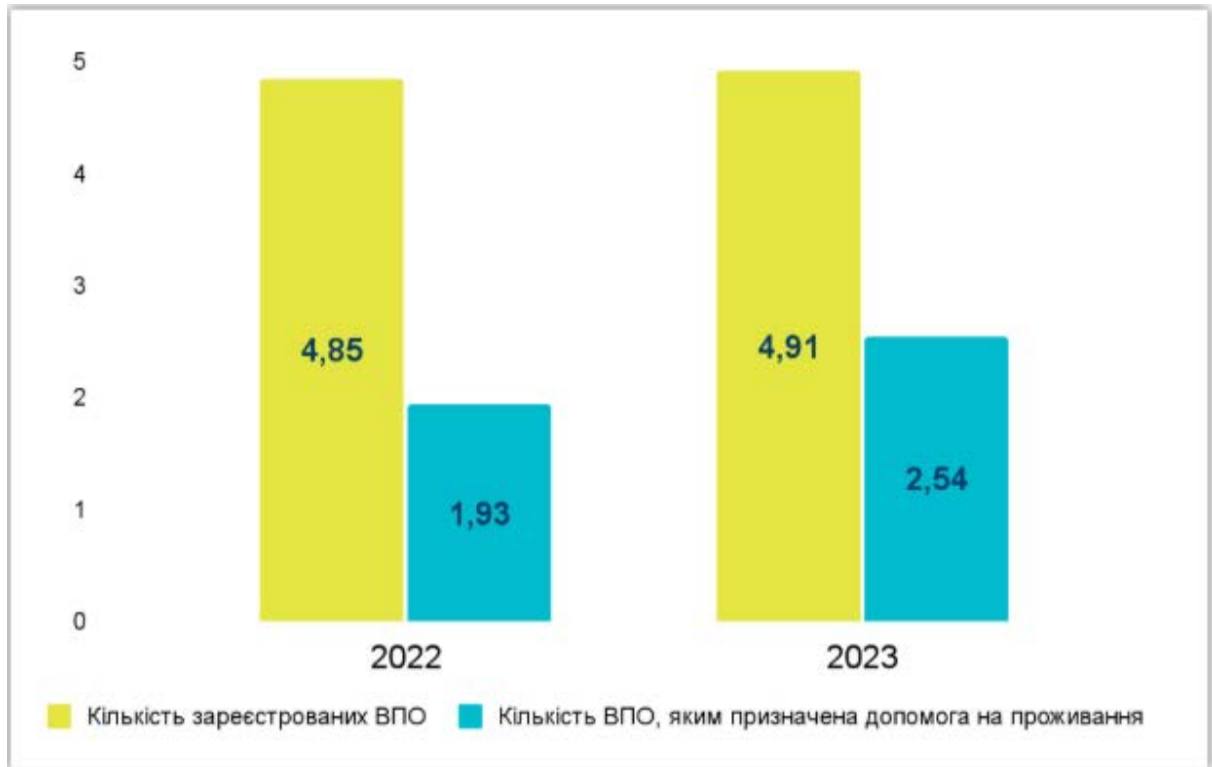

Рис.2.2 Порівняльна таблиця кількості зареєстрованих ВПО з кількістю тих хто отримував допомогу на проживання за період 2022-2023 р.р. тис. осіб.

На рис. 2.2 зображено порівняння кількості зареєстрованих та тих хто отримував допомогу протягом 2022-2023 роках. Завдяки цій допомозі багато сімей, які опинились у складних умовах через військові дії або окупацію, мають можливість отримати фінансову підтримку для покриття витрат на проживання та інші базові потреби. Однак, з огляду на тривалість конфлікту та його наслідки, постійний перегляд та адаптація цих програм є ключовими для їх ефективності.

Відповідно розпорядження № 204 від 6 березня 2022 року [8] «Допомога не надається внутрішньо переміщеним особам, які були обліковані як внутрішньо переміщені особи до 24 лютого 2022 року у регіонах, що не включені до переліку відповідних територій, за винятком

осіб, які отримували щомісячну адресну допомогу внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання, у тому числі на оплату житлово- комунальних послуг відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 01 жовтня 2014 року № 505 Про надання щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг» [8].

Щомісячно надається допомога відповідно у наступних розмірах: для осіб з інвалідністю та дітей – 3000 грн. на місяць; для інших осіб – 2000 грн. на місяць.

Таким чином, «для того, щоб отримати допомогу, особі необхідно стати на облік як внутрішньо переміщена особа та отримати відповідну довідку, а також подати заяву на отримання допомоги на проживання (для цього необхідно звернутися до структурного підрозділу з питань соціального захисту населення або центру надання адміністративних послуг, а пізніше таку заяву після відповідних доопрацювань можна буде подати через Портал «Дія»)» [8].

2.2. Основні форми соціального захисту населення: виплати, послуги, пільги

«Згідно ст. 44 Закону України №1058 «Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування» [45] від 9.07.2003 призначення пенсії здійснюється за зверненням особи або автоматично (без такого звернення)» [45].

«Пенсія за віком автоматично (без звернення особи) територіальними органами Пенсійного фонду України призначається за наявності в системі персоніфікованого обліку даних про страховий стаж, необхідний для призначення пенсії за віком (у тому числі за періоди до впровадження системи персоніфікованого обліку) при досягненні особою

пенсійного віку, передбаченого частиною першою статті 26 Закону №1058» [59].

Система призначення пенсій в Україні передбачає гнучкість та доступність для громадян, які досягли пенсійного віку або мають право на пенсію з інших причин, наприклад, через інвалідність чи втрату годувальника. Звернення за призначенням пенсії може здійснюватися в будь-який час після виникнення права на пенсію, але є певні правила для оптимальних термінів. Якщо заява подана протягом трьох місяців після досягнення пенсійного віку, пенсія призначається з дня наступного за днем досягнення пенсійного віку. Якщо заява подана пізніше, пенсія призначається з дати звернення.

Згідно «частини 5 статті 22 Закону № 1058» [59] забезпечується функціонування веб-порталу електронних послуг Пенсійного фонду України для реалізації доступу застрахованих осіб до послуг у сфері загальнообов'язкового державного пенсійного страхування.

«Послуги, надання яких передбачає, зокрема, реалізацію застрахованою особою прав на пенсійне забезпечення, надаються за умови ідентифікації такої особи з використанням кваліфікованого електронного підпису або інших надійних засобів ідентифікації у порядку, що визначено Положенням про організацію прийому та обслуговування осіб, які звертаються до органів Пенсійного фонду України, затвердженим постановою правління Пенсійного фонду України від 30.07.15 № 13-1 (далі – Положення № 13-1). Згідно з Положенням № 13-1 особи, які є користувачами кваліфікованого електронного підпису або електронної системи BankID, можуть подати заяву про призначення пенсії через веб-портал. У такому випадку до заяви додаються скановані копії оригіналів документів» [59].

На період введення воєнного стану виплата та доставка пенсій, реалізується через механізм виплати та доставки пенсій та регулюється постановою Кабінету Міністрів України від 26.02.22 № 162 «Про особливості виплати та доставки пенсій, грошових допомог на період

введення воєнного стану» [52]. (далі – Постанова № 162).

Згідно Постанови № 162, визначено, що «у разі неможливості здійснювати уповноваженими банками виплату пенсій, їх виплата здійснюється шляхом переказу коштів одержувачу без відкриття рахунка через ВАТ «Ощадбанк», який є уповноваженим на провадження розрахунково-касових операцій з коштами Пенсійного фонду України» [52].

У випадках, коли доставка пенсій через АТ "Укрпошта" стає неможливою через технічні обмеження або через безпекові причини на окремих територіях України, Пенсійний фонд України (ПФУ) адаптує процес виплати, тобто ініціює перерахування пенсійних коштів безпосередньо на поточні рахунки пенсіонерів, які відкриваються автоматично щоб забезпечити безперервність та безпеку отримання пенсій громадянами. Ці заходи спрямовані на те, щоб мінімізувати незручності для пенсіонерів та забезпечити, що вони продовжуватимуть отримувати свої пенсії незалежно від складних умов у деяких регіонах країни. Це також підкреслює важливість надійних та безпечних банківських систем у контексті забезпечення соціального захисту населення.

У системі пенсійного забезпечення України передбачено гнучкі можливості для адаптації до змін у життєвих обставинах пенсіонерів, зокрема щодо зміни місця проживання. Пенсіонери можуть звернутися до органів Пенсійного фонду України особисто, через телефон або використовуючи особистий електронний кабінет на веб-порталі електронних послуг Пенсійного фонду України. Це забезпечує зручність і доступність звернень, незалежно від місця перебування особи. Пенсії можуть виплачуватися через «Укрпошту» у виплатному об'єкті або з доставкою додому за новим місцем перебування пенсіонера. Це забезпечує гнучкість у виборі способу отримання пенсійних коштів. Це особливо актуально в умовах внутрішньої міграції через військові конфлікти або інші надзвичайні ситуації.

У складних умовах воєнного часу та на тимчасово окупованих територіях, де прямий доступ до органів Пенсійного фонду може бути обмеженим, Україна впровадила альтернативні механізми для забезпечення пенсійних виплат своїм громадянам. Подання заяви органам Пенсійного фонду відбувається через місцеву владу (голову міста, села, старости, начальника військової адміністрації).

Для українських громадян, які в умовах війни виїхали за кордон, але продовжують отримувати пенсії з України, існують спеціальні механізми, які дозволяють їм отримувати ці виплати. Виплати, згідно із законодавством, повинні проводитись щомісяця та завершуватись не пізніше 25 числа місяця, за який виплачується пенсія.

Пенсіонер шляхом подання відповідної заяви має право обрання способу доставки пенсійних коштів. У разі виїзду пенсіонера на тимчасове проживання за кордон виплата пенсій не припиняється.

«Заява про зміну способу виплати пенсії особами, які одержували її у відділеннях поштового зв'язку та відкрили поточний рахунок в одному з уповноважених банків, здійснюється шляхом подання ними відповідних заяв особисто до органу ПФУ за зазначеним у заяві місцем фактичного проживання одержувача в населеному пункті в межах України. Заява про виплату пенсії може прийматися органом ПФУ через установи уповноваженого банку» [66].

Застосування електронних послуг для подання заяв та взаємодії з Пенсійним фондом України стало значним кроком у спрощенні та прискоренні процесів для пенсіонерів. Після реєстрації користувач може увійти в особистий електронний кабінет, де доступні всі необхідні функції для управління пенсійними виплатами. В особистому кабінеті пенсіонер може сформулювати заяву на зміну способу отримання пенсії, використовуючи засоби кваліфікованого електронного підпису. Це дозволяє заяві мати юридичну силу та гарантує безпеку персональних даних.

«Відповідно до статті 34 Закону №1058 пенсія по інвалідності

призначається на весь строк встановлення інвалідності. Для осіб з інвалідністю, яким призначено пенсію по інвалідності або пенсію у зв'язку з втратою годувальника, у яких строк припинення виплати такої пенсії припадає на період дії воєнного стану, надзвичайного стану в Україні, у разі неможливості проходження повторного огляду виплата пенсії продовжується до припинення або скасування воєнного стану, надзвичайного стану в Україні та протягом шести місяців після його припинення або скасування (для осіб, призваних на військову службу за призовом під час мобілізації, на особливий період або прийнятих на військову службу за контрактом у період воєнного стану – не менш як на весь строк їх військової служби) (пункт 14- 6.1. Прикінцевих положень Закону №1058)» [31].

Згідно «статті 38 Закону №1058 пенсія у зв'язку з втратою годувальника призначається на весь період, протягом якого член сім'ї померлого годувальника вважається непрацездатним згідно із частиною другою статті 36 цього Закону, а членам сім'ї, які досягли пенсійного віку, передбаченого статтею 26 цього Закону, – довічно» [45].

«Постановою Кабінету Міністрів України від 01.04.2022 № 377 «Деякі питання виплати пенсії в разі втрати годувальника під час дії воєнного стану» [14] встановлено, що під час дії в Україні воєнного стану та протягом одного місяця після його припинення дітям віком від 18 до 23 років, які навчаються за денною формою навчання у закладах професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти, пенсія в разі втрати годувальника» [14] відповідно до Законів України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» [53], «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» [45] «призначається, а виплата раніше призначеної пенсії продовжується без надання довідки закладу освіти на підставі даних про навчання за денною формою навчання у 2022 році, отриманих Пенсійним фондом України з Єдиної державної електронної бази з питань освіти» [46].

Висновки до розділу 2

1. Охарактеризовано особливості надання допомоги внутрішньо переміщеним особам в умовах воєнного стану. Зокрема, законодавством України передбачено, що допомогу на проживання можуть отримати всі переміщені особи з територіальних громад, що знаходяться у районах бойових дій, на тимчасово окупованих або оточених територіях, і які включені до спеціального переліку. Одночасно наголошено на необхідності активізації політики зайнятості: держава має забезпечувати максимальну кількість безробітних робочими місцями, спрощувати умови діяльності бізнесу, який підтримує економіку в умовах війни. Прийнято законодавчі акти, спрямовані на реформування служби зайнятості, систему соціального страхування на випадок безробіття, стимулювання продуктивної зайнятості, у тому числі молоді.

2. Розкрито основні форми соціального захисту населення на прикладі процедури призначення пенсії, а також механізми ідентифікації особи. Зазначено що пенсію можна оформити на підставі заяви з необхідними документами, поданої до будь-якого органу Пенсійного фонду України, незалежно від місця проживання особи. Звернутися за призначенням пенсії можна після настання права на пенсію. Якщо заява про призначення пенсії за віком подана протягом трьох місяців від дня досягнення пенсійного віку, пенсію призначають з дня, що йде за днем досягнення цього віку. Надання послуг, пов'язаних із реалізацією прав на пенсійне забезпечення, відбувається за умови ідентифікації особи з використанням кваліфікованого електронного підпису чи інших надійних засобів ідентифікації, передбачених Положенням про організацію прийому та обслуговування осіб в органах Пенсійного фонду України.

РОЗДІЛ 3

РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ НА ПРИКЛАДІ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

3.1. Підвищення ефективності соціальних та правових інструментів соціального захисту внутрішньопереміщених осіб

Для підвищення ефективності системи соціального захисту в Україні на основі аналізу спеціальної літератури, законодавства, досвіду органів влади, а також думок вітчизняних та зарубіжних експертів, можна виділити наступні важливі: шляхи підвищення ефективності соціального захисту, а також сформулювати ряд проблемних аспектів соціального захисту внутрішньо переміщених осіб що представлено на рис. 3.1

Рис.3.1 Перелік проблемних аспектів соціального захисту внутрішньо переміщених осіб.

Для ефективної допомоги внутрішньо переміщеним особам потрібно комплексно підходити до вирішення їхніх потреб у різних сферах життя. Сюди можемо віднести роботу з житловими проблемами, ресоціалізацію, різноманітні методи і форми соціально-психологічної допомоги, дієві кроки щодо соціально-культурної інтеграції внутрішньо

переміщених осіб. Включення різних аспектів соціального захисту є ключем до успішної інтеграції та адаптації внутрішньо переміщеним у нових умовах.

Правові аспекти соціального захисту внутрішньо переміщених осіб включають в себе удосконалення нормативно-правової бази, уточнення механізмів і процедур соціального захисту в Україні є фундаментально важливими для забезпечення їхніх прав та гідного становища. Інтеграція міжнародних стандартів зокрема – вимог інституцій ЄС та Ради Європи та постійне удосконалення національної нормативно-правової бази допомагають створити ефективну систему захисту цих осіб.

Економічні аспекти соціальної допомоги для внутрішньо переміщених осіб охоплюють оплату праці, профорієнтацію, працевлаштування і розвиток підприємництва та є важливою складовою їхньої інтеграції та самодостатності. Оптимальне використання ресурсів, стимулювання працевлаштування та підтримка підприємництва можуть значно покращити якість життя та сприяти їхній економічній самостійності.

Для України внутрішньо переміщені особи – це ще відносно нове поняття, тому постійно переглядаються відносини з внутрішньо переміщеними особами і це не дає можливості вирішити всі проблеми відразу.

В Україні утворено нові структури для підтримки та забезпечення соціального захисту внутрішньо переміщених осіб, серед інших варто виділити: «Міжвідомчий координаційний штаб ВПО»; «Державна служба України у справах Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та тимчасово переміщених осіб».

«Проблемними залишаються інституційне забезпечення, відсутність єдиних стандартів роботи з внутрішньо переміщеними особами, обмеження можливостей задоволення їхніх соціальних потреб у місцях тимчасового проживання, загострення ситуації на ринку праці, відсутність узгоджених програм між державними органами та зацікавленими

волонтерськими організаціями. Експерти відзначають недовіру внутрішньо переміщених осіб до державних установ» [27].

В цілому держава прагне розв'язувати всі соціальні проблеми внутрішньо переміщених осіб на рівні законодавства, але сучасні виклики додають низку проблем які перебувають під постійним наглядом. Так, у період 2014-2018 р.р. на рівні законодавства зазнало змін коло осіб, що мають можливість отримати статус внутрішньо переміщених осіб; були оновлені документи та процедури для реєстрації внутрішньо переміщених осіб; спрощено процедуру щодо регулювання трудових відносинах зазначених осіб. З іншої сторони, все ще присутні проблеми з обліком дітей внутрішньо переміщених осіб без супроводу; форми одержання соціальних виплат.

У територіальних громадах по всій Україні почали з'являтися нові мешканці, що стало причиною збільшення повноважень місцевого самоврядування згідно Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» [43], «який визначає внутрішньо переміщених осіб та повноваження органів місцевої влади. наступні положення» [43]:

- «інформувати місцеві державні адміністрації про можливі місця та умови тимчасового проживання/перебування внутрішньо переміщених осіб, про стан інфраструктури, довкілля в цих місцях» [43];

- «забезпечити тимчасове безоплатне користування внутрішньо переміщеним особам у придатних для проживання житлових приміщеннях комунальної власності (за умови оплати особою витрат на оплату комунальних послуг відповідно до законодавства)» [43];

- «приймають рішення про набуття прав на землю із земель комунальної власності відповідно до законодавства внутрішньо переміщених осіб за місцем їх фактичного перебування» [43];

- «надання допомоги внутрішньо переміщеним особам за їх бажанням у переміщенні їх рухомого майна для повернення до місця проживання» [43];

- «надання медичної допомоги в державних закладах охорони здоров'я з урахуванням даних про внутрішньо переміщених осіб, які тимчасово проживають у відповідному місці» [43];

- «забезпечити влаштування дітей у дитячі садки та загальноосвітні школи комунальної власності» [43].

«За словами представників місцевого самоврядування, переселенцям дуже часто задають два контрольних питання: свідоцтво про реєстрацію особи, яка переїжджає з тимчасово окупованої території України, та матеріальна допомога на 6 місяців» [64], «Найважливішим аспектом для місцевої влади є брак кадрів. Крім того, місцева влада зазвичай не має ресурсів для оснащення необхідних приміщень для надання якісної допомоги внутрішньо переміщеним особам» [33]. Протягом листопада-грудня 2014 року, у період найбільшого напливу мігрантів, у відділах соціальної допомоги спостерігалась хронічна нестача кадрів. Це період позначився падінням технічного рівня документообігу, що актуалізувало проблему модернізації та покращення умов праці, впровадженням графіків чергування працівниками на робочих місцях. «Зафіксовано скарги внутрішньо переміщених осіб на роботу представників. Представники органів місцевого самоврядування також зазначили, що не мають повних даних про кількість мігрантів на територіях територіальних громад; значна кількість пенсіонерів отримали соціальні виплати, хоча фактично проживають у зоні АТО» [64].

«Оцінки представників місцевого самоврядування визначають першочергові потреби ВПО – житло та роботу» [64]. «Ще одна проблема – складність процесу придбання землі, яку мають право виділити місцеві ради. Навантаження та рутинна робота не сприяють підвищенню обізнаності щодо змін у законодавчому засіданні, тому юридична підготовка потрібна не лише внутрішньо переміщеним особам, а й працівникам органів місцевого самоврядування, які працюють безпосередньо з ними» [64].

Європейські експерти вважають, «обмежені суспільні проблеми

можна вирішити за рахунок обмежених ресурсів за допомогою адміністративних і законодавчих заходів або перерозподілу наявних ресурсів між органами виконавчої влади, місцевими органами влади та НУО для кращого цільового призначення бюджету» [33].

«Стосовно житла експерти відзначають системні труднощі з наданням безкоштовного тимчасового житла ВПО, у тому числі побоювання місцевої влади, що це призведе до конфлікту, якщо житлові питання будуть вирішені виключно на користь ВПО (у вигляді гуртожитків чи іншого житла), між ВПО і місцевим населенням, оскільки житлова проблема залишається гострою для всіх верств населення» [33]. Найбільше з такими проблемами стикаються уразливі категорії населення: багатодітні сім'ї та матері-одиначки.

Використання індивідуалізованого підходу до розв'язання соціальних проблем іммігрантів та внутрішньо переміщених осіб, який базується на досвіді зарубіжних країн, може стати ефективним інструментом для України. Цей підхід передбачає більшу гнучкість у соціальних програмах, зорієнтованих на врахування індивідуальних потреб та життєвих обставин кожної особи, замість загальних демографічних категорій та дає змогу розглядати сільську місцевість України (90% загальної площі країни) як має значний економічний, екологічний та поселенський, потенціал для влаштування внутрішньо переміщених осіб.

Проблематика занепаду сільських територій в Україні є частиною ширшого виклику, з яким зіштовхуються багато країн, що розвиваються. Починаючи з 2000-х років питання інфраструктури, демографічні зміни, і відсутність адекватної державної підтримки є ключовими чинниками, що сприяють зниженню життєздатності сільських громад, адже щорічно з мапи зникає понад 20 сіл. Нині частка нежитлових житлових будинків у сільській місцевості складає понад 10% від загального житлового фонду. Дуже часто такі будинки потребують серйозного ремонту або капітального ремонту.

«Проте земельний потенціал сільських територій для відселення

представлений державними заповідниками та землями запасу, які не були приватизовані та розподілені серед сільського населення під час проведення земельної реформи в Україні. В даний час площа цих земель: заповідники - 2954,6 тис. га, держземельні запаси - 1066,8 тис. га. Найбільші площі заповідників і угідь запасу є у великих сільських населених пунктах з населенням понад 500 осіб» [7]. Наразі більш як 80 сільських територіальних громад Волинської, Житомирської, Івано-Франківської, Львівської та Черкаської областей мають у своєму розпорядженні землі запасу. В інших громадах цей показник знаходиться в межах 50 -70%, що є вагомим потенціалом для розвитку господарства та села в цілому. Біля 500 га таких земель (що становить 23% сільських територіальних громад) знаходиться у західному регіоні – Волинській та Хмельницькій. Понад 500 га земель запасу (від 12% до 17%) мають громади в таких областях (Запорізькій, Луганській, Кіровоградській, Сумській, Одеській, Черкаській та Чернігівській). Більша частина територіальних громад у Запорізькій, Полтавській, Дніпропетровській, Івано-Франківській, Миколаївській, Харківській, Тернопільській, Херсонській та Чернігівській областях не мають у своєму розпорядженні земель запасу.

«Сільські райони також потенційно мають важливий просторовий ресурс для будівництва житла. Найбільша частка вільних площ під нове житлове будівництво в межах сільських населених пунктів спостерігається на заході України у Волинській області та в трьох південних областях – Миколаївській, Херсонській та Запорізькій» [7].

Внутрішньо переміщені особи більше віддають перевагу розселенню в містах а ніж у сільській місцевості. Головною перешкодою є економічні проблеми сільських територій, де майже відсутні можливості працевлаштування та гідної заробітної плати. «Люди з різною професійною кваліфікацією, світоглядом, побутовими звичками, мовою стали економічним та соціально-культурним викликом для сільських громад. Ці обставини стають причиною свідомої побудови діалогу для

порозуміння, пошуку спільного інтересу, об'єднання навколо спільних цінностей. У багатьох регіонах України місцевим громадам та мігрантам вдалося досягти взаєморозуміння та співпраці, про що свідчать численні позитивні історії переміщених осіб, які наведені нижче в емпіричних дослідженнях» [7].

Підтримка громад та мігрантів із зовні значно полегшує розуміння та побудову відносин у громадах. Прикладом є західноукраїнський офіс Міжнародного фонду «Відродження» якій співпрацює з мігрантами у сфері їхнього працевлаштування в сільській місцевості західних регіонів країни. В рамках цієї діяльності запроваджено та діє спеціальний проект «Рівні можливості» який має на меті підтримку ініціатив по створенню власного бізнесу в сільській місцевості. Проєктом передбачено проведення практичних занять щодо відкриття власної справи у земельній сфері, практичних зустрічей у селах Волині, Івано-Франківська, Тернополя, Львова та Закарпаття, де створюються та успішно функціонують фермерські господарства та агрофірми для обміну досвідом і поширення інноваційних рішень. Як слушно зазначає, «координатор Фонду імплементації мігрантів у сільські громади «Відродження» О. Дацаківська «мігранти хочуть жити в містах. Проте, коли ми запровадили програму «Рівні можливості» для розвитку сільського господарства, багато мігрантів зголосилися... жити в сільській місцевості, що приносить користь не лише сім'ям переселенців, а й місцевості, де вони залишаються» [6].

«На місцевому рівні в районах сільських рад, які надають притулок переселенцям, діють дві моделі: персональна реалізація сімей переселенців у сільських громадах та організоване групове переселення як окреме поселення в межах діючого сільського населеного пункту. Ці моделі є результатом спільних зусиль сільських громад та внутрішньо переміщених осіб» [7].

Соціальний капітал грає критичну роль у підтримці внутрішньо переміщених осіб, особливо в контексті їхньої інтеграції у нові громади.

Збереження та розвиток соціальних зв'язків допомагає не тільки в адаптації до нових умов життя, але й в забезпеченні психологічного комфорту та підтримки. Нижче представлені кілька стратегій, які можуть сприяти зміцненню соціального капіталу внутрішньо переміщених осіб та їх ефективній інтеграції:

1. Сприяння участі у громадському житті. Активна участь внутрішньо переміщених осіб, у культурних, освітніх та соціальних заходах може допомогти їм встановити нові зв'язки та відчутти себе частиною спільноти. Організація подій, які спонукають до змішування місцевого населення та внутрішньо переміщених осіб, може покращити взаєморозуміння та сприяти соціальній когезії.

2. Підтримка неформальних мереж. Неформальні мережі часто є джерелом підтримки у важливих сферах, таких як пошук роботи, отримання кредитів, страхування, та догляд за дітьми. Залучення місцевих організацій та НУО для надання ресурсів та тренінгів з мережевого зв'язку може посилити ці неформальні мережі.

3. Розробка програм соціальної адаптації. Спеціалізовані програми, спрямовані на покращення навичок соціальної адаптації внутрішньо переміщених осіб, можуть включати тренінги з комунікації, курси з місцевої культури та звичаїв, а також знайомство з правовими основами нового місця проживання.

4. Використання технологій для зв'язку. Забезпечення доступу до інтернету та розробка онлайн-платформ можуть допомогти внутрішньо переміщених осіб, підтримувати зв'язок з їхніми рідними та друзями, а також знаходити нові контакти у приймаючих громадах. Цифрові інструменти можуть бути корисними для побудови нових соціальних зв'язків та доступу до ресурсів.

5. Менторські та патронажні програми. Запровадження менторських та патронажних програм, де місцеві жителі або довготривалі мешканці допомагають внутрішньо переміщеним особам, інтегруватися у

спільноту, може сприяти розвитку позитивних міжособистісних відносин та підтримки.

Зміцнення соціального капіталу внутрішньо переміщених осіб не тільки допомагає їм адаптуватися до нових умов, але й забезпечує стабільність та розвиток приймаючих спільнот. Підхід, заснований на посиленні соціальних зв'язків, може бути ключовим фактором їхнього довгострокового благополуччя та соціальної інтеграції.

Внутрішньо переміщені особи наразі виступають не лише в ролі суб'єкта допомоги, а є повноправними членами групи по розробці державної політики у сфері захисту прав та свобод мігрантів. Місцевими громадами накопичено достатній досвід у зазначеній сфері. Наразі актуальною є проблема щодо моніторингу та оцінки потреб мігрантів. Щодо потреб то вони фіксуються лише у вступній анкеті під час першого звернення до Мінпраці та соціального захисту, у зв'язку з цією ситуацією інформація про потреби мігрантів не доводиться до місцевих органів влади. В цій ситуації актуальним є системна оцінка та контролю потреб внутрішньо переміщених осіб фахівцями.

Питання працевлаштування внутрішньо переміщених осіб можливо розв'язати двома шляхами. Установам та організаціям як приймають на роботу внутрішньо переміщених осіб надається додаткова компенсація (премія, грошова компенсація заробітної плати, підготовки та перепідготовки). Також суттєво впливає на зниження рівня безробіття серед внутрішньо переміщених осіб надання їм права на безкоштовну перепідготовку, спеціалізацію, навчання тощо.

«Актуальним питанням для місцевої влади залишається інтеграція та адаптація ВПО у приймаючій громаді. Критерієм їх адаптації є соціальний спокій, соціальний спокій» [7].

Створення ефективної системи соціального моніторингу є ключовим для вдосконалення соціального захисту і запобігання соціальним загрозам. Цей процес включає збір, аналіз та використання даних для формулювання політик, які відповідають реальним потребам

населення та враховують динаміку соціальних змін. Забезпечення ефективної системи соціального моніторингу та удосконалення звітності є ключовими для відповідного реагування на соціальні потреби і виклики, що дозволяє не лише вирішувати існуючі проблеми, але й прогнозувати та запобігати майбутнім загрозам.

«Наукове забезпечення розвитку соціального захисту потребує використання в практиці державного управління результатів досліджень соціального забезпечення, розробки конкурентних стратегій (концепцій), програм соціального забезпечення, розробки методів оцінки соціального забезпечення» [65].

«Поява внутрішньо переміщених осіб підкреслила необхідність надання правової допомоги та розширення структури та функцій соціальних служб, впровадження нових видів і форм, методів, технологій соціальної роботи з надання соціальних послуг, підвищення гнучкості державних соціальних інститутів та координації їхньої діяльності, діяльності з волонтерами та міжнародними організаціями. Зростає кількість скарг ВПО на різні правозахисні організації» [2; 20].

Згода міжнародних експертів та заклики Парламентської асамблеї Ради Європи підкреслюють необхідність реформ в Україні для забезпечення більш ефективного захисту прав внутрішньо переміщених осіб та посилення відповідності національного законодавства міжнародним стандартам. Залучення міжнародних інституцій та експертів для обміну досвідом, отримання технічної допомоги та ресурсів для покращення системи правосуддя та захисту прав внутрішньо переміщених осіб.

Європейські експерти, зазначають, що «ратифікація надасть міжнародну підтримку у розробці національного законодавства та створенні умов для переслідування воєнних злочинів, геноциду та злочинів проти людства. У той же час стандарти правосуддя відповідатимуть принципам справедливого, ефективного та незалежного трибуналу, оскільки розслідування злочинів, судові розгляди та працівники судових органів самі встановлюють стандарти справедливості щодо тяжких

злочинів. Розслідування та судове переслідування є частиною загальних зусиль, спрямованих на припинення геноциду, злочинів проти людства та військових злочинів, факти яких є найбільш поширеними. Наразі Міжнародний кримінальний суд переслідував високопоставлених осіб, які вчинили насильство, виніс перші вироки та відшкодував тисячам жертв. Співвідношення між міжнародним правом і національним правом спрощує процес прийняття рішень національними судами на основі двох аспектів: рішення, прийняті національними судами, стосуються практики міжнародних судів; у деяких випадках правосуддя здійснюється відповідно до міжнародного, а не національного права» [33].

Таким чином комплексний підхід до соціального захисту внутрішньо переміщених осіб має включати в себе врахування різноманітності потреб різних соціальних та вікових груп. Особливо це важливо в контексті того, що внутрішньо переміщені особи часто стикаються з унікальними викликами, які потребують спеціалізованих рішень. Розвиток системи соціального захисту, яка враховує унікальні потреби внутрішньо переміщених осіб, забезпечить їхнє краще включення у суспільство та допоможе подолати виклики, пов'язані з їхнім переміщенням.

Варто зазначити що кожна територія має різний приймаючий потенціал. Більшість внутрішньо переміщених осіб обирає для розміщення столицю або великі міста де достатньо розвинений ринок праці, такий шлях суттєво відрізняється від тих внутрішньо переміщених осіб які обирають місце проживання сільську місцевість, та мають потенціал для розміщення громад, і в той же час вимагають збільшеної підтримки у різних питаннях (поселення, спілкування) тощо.

Сільські території (громади) України, як і багатьох інших країн, дійсно зіштовхуються з комплексом соціально-економічних викликів, які потребують комплексного підходу до розв'язання. Зокрема, ситуація внутрішньо переміщених осіб у цих районах може бути покращена через ряд стратегічних ініціатив:

1. Покращення інфраструктури. Розвиток дорожньої мережі, комунікацій, медичних та освітніх установ є критично важливим для подолання ізоляції сільських громад. Це також може сприяти створенню нових робочих місць та покращити умови життя місцевого населення.

2. Економічне стимулювання. Запровадження програм, які підтримують місцеве підприємництво, особливо в аграрному секторі, може допомогти сільським громадам відновити економічну стабільність та створити умови для самодостатності ВПО.

3. Розвиток соціальних служб. Створення та підтримка мережі соціальних служб, зокрема для ВПО, включаючи психологічну підтримку, допомогу в працевлаштуванні, юридичну консультацію, може допомогти в адаптації та інтеграції переселенців.

4. Залучення громадськості та волонтерів. Активізація громадських ініціатив та волонтерської діяльності для допомоги ВПО може сприяти покращенню умов їхнього проживання та інтеграції. Громадські та волонтерські організації часто ефективніше реагують на місцеві потреби і можуть допомагати у вирішенні практичних питань.

5. Міжнародна допомога та технічна підтримка. Залучення донорів та міжнародних організацій для фінансування проектів та програм у сільських районах може забезпечити необхідні ресурси для стійкого розвитку і соціального захисту ВПО.

6. Регулярний моніторинг та оцінка потреб. Систематичне відстеження та оцінка потреб ВПО в сільських районах дозволить своєчасно коригувати програми допомоги та вживати заходів для вирішення нагальних проблем.

Зміцнення сільських громад та підтримка ВПО у цих регіонах вимагають інтегрованого підходу, який включає розвиток інфраструктури, економічне стимулювання, соціальний захист, та активну участь громадськості та міжнародних партнерів.

Ефективна соціальна інтеграція внутрішньо переміщених осіб вимагає комплексного підходу, що забезпечує їх активну участь у житті

приймаючих громад. Нижче наведено ключові стратегії та рекомендації, які можуть допомогти поліпшити процес інтеграції ВПО:

Активне залучення ВПО до управління програмами, участь у плануванні. ВПО повинні бути залучені до процесів планування та прийняття рішень, що стосуються їх безпосередньо. Це може включати створення консультативних рад або комітетів з представниками ВПО, що дають можливість висловлювати свої потреби та пропозиції.

Децентралізація управління. забезпечення муніципальними органами влади інструментів і ресурсів для ефективного реагування на потреби ВПО, в тому числі через розробку та виконання локальних програм допомоги.

Інформаційні кампанії. регулярне інформування як ВПО, так і місцевих жителів про існуючі програми та можливості для участі. Важливо використовувати різні канали зв'язку, включаючи медіа, соціальні мережі, публічні зустрічі.

Прозорість процесів управління. підтримка високого рівня прозорості у функціонуванні програм, що спрямовані на допомогу ВПО, може сприяти підвищенню довіри та співпраці між усіма зацікавленими сторонами.

Побудова мереж та партнерство через соціальні мережі. стимулювання та підтримка створення нових соціальних мереж серед ВПО та між ВПО та місцевими жителями. Це може включати організацію спільних заходів, розвиток громадських ініціатив, спільних волонтерських та благодійних проєктів.

Партнерство з НУО та приватним сектором. залучення неурядових організацій та бізнесу до процесів інтеграції може забезпечити додаткові ресурси, знання та експертизу.

Заохочення участі у громадському житті. громадська участь ВПО, Заохочення ВПО до участі у громадському житті та місцевих ініціативах, як це сприяє не тільки інтеграції, але й відновленню відчуття контролю над власним життям та рішеннями.

Ефективна інтеграція ВПО вимагає від усіх учасників гнучкості, толерантності та активної участі в процесах, що формують спільноту. Важливо створити умови, за яких кожен член громади, незалежно від статусу, може внести свій вклад у її розвиток та добробут.

Забезпечення права внутрішньо переміщеним особам (ВПО) балотуватися та голосувати на місцевих виборах є критично важливим аспектом їх повноцінної інтеграції в громади, де вони проживають. Це не тільки сприяє зміцненню демократії, але й дозволяє ВПО активно впливати на рішення, які безпосередньо стосуються їхнього щоденного життя, та впливає на реалізацію адміністративно-правового статусу внутрішньо переміщених осіб у відповідній адміністративно-територіальній одиниці. ст. 30 Закону України «Про місцеві вибори» [48].

Залучення громадських організацій у процес ресоціалізації внутрішньо переміщених осіб (ВПО) є важливим елементом комплексної системи соціального захисту. Однак їхня робота, як правило, доповнює, а не заміщає базові функції державних органів. Оптимізація діяльності державних служб у цій сфері може забезпечити більш ефективну та стійку підтримку для внутрішньо переміщених осіб. Оптимізація роботи державних служб у взаємодії з громадськими організаціями може забезпечити більш ефективну та комплексну підтримку внутрішньо переміщеним особам, сприяючи їх швидкій адаптації та соціальній інтеграції.

Одже можемо констатувати що питання взаємозалежності економічних, правових та соціальних аспектів соціального захисту внутрішньо переміщених осіб є дуже важливе для розуміння того, як має бути організована ефективна система підтримки. Для комплексного покращення умов життя внутрішньо переміщених осіб необхідно здійснювати зміни на кількох рівнях одночасно. В той же час удосконалення вітчизняного законодавства відповідно до європейських вимог сприятиме збільшенню міжнародної участі у здійсненні соціально-правового захисту цієї категорії осіб.

3.2. Удосконалення соціального захисту внутрішньо переміщених осіб у сфері фінансового регулювання

Більша частина внутрішньо переміщених осіб з Донеччини та Луганщини є переважно особами пенсійного віку. Вони належать до вразливої категорії населення, а отже вимагають особливого захисту. Законом України «Про пенсійне страхування» [45] визначено, що «громадяни України мають право на державне пенсійне страхування за віком, по інвалідності, у зв'язку з втратою годувальника та в інших випадках» [45]. «При цьому іноземці та особи без громадянства, які проживають в Україні, мають право на пенсію так само, як і громадяни України на умовах, встановлених законом або міжурядовими угодами» [20; 21]. Крім того, Законом України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» [45] (стаття 8) закріплено, що за солідарною системою право на отримання пенсій та соціальних послуг мають: громадяни України, які застраховані відповідно до цього Закону та відповідно досягли певного пенсійного віку.

Відповідно до чинного законодавства є різні категорії осіб, які мають право на пенсійне забезпечення. Зокрема це особи, вік яких відповідає встановленому законом для виходу на пенсію. Особи, визнані інвалідами в установленому законом порядку. Особи, які мають необхідний стаж для визначення відповідного виду пенсії. Члени сімей померлих осіб. Особи, яким раніше була призначена пенсія за іншими законами, але вони мали право на пенсію згідно з Законом України «Про пенсійне забезпечення» [54].

Нині існують певні правові колізії з пенсійним забезпеченням внутрішньо переміщених осіб. Для розв'язання цього питання у Верховну Раду подано для розгляду Закон «Про внесення змін до деяких законів України щодо права на призначення пенсії певним категоріям громадян» [37], «мета якого врегулювати ситуацію із виплатами пенсій внутрішньо переміщеним особам, а також тим громадянам які перебувають на

непідконтрольних територіях. Законопроектом зокрема передбачено» [37]:

- «зняття трирічного обмеження на можливість отримати незатребувані пенсії та розроблено особливий порядок отримання пенсії тим особам які перебувають на непідконтрольних територіях» [37];

- «скасування обов'язку надання паперових документів особам які були змушені залишити своє місце проживання через форс-мажорні обставини або порушення прав людини» [37].

«Пропонується доповнити та змінити статтю Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування»» [45]:

- «ст. 44 пенсійний фонд не може відмовити у видачі пенсій, якщо документи неможливо перевірити» [45];

- «ст. 40 розрахунок проводиться на підставі даних, наявних у реєстрі застрахованих осіб» [45];

- «ст. 9 визначено право та механізм отримання пенсій особам, які проживають у населених пунктах, на території яких органи державної влади тимчасово не здійснюють своїх повноважень, та в населених пунктах, розташованих у місці зіткнення під час проведення антитерористичної операції» [45].

Загалом, варто прибрати бар'єри, які створюють громадянам України перпони, щоб вони мали рівний доступ до пенсійного забезпечення, незалежно від місця їх проживання чи реєстрації як внутрішньо переміщені особи. В цій ситуації:

- ліквідація залежності пенсійних виплат від місця реєстрації внутрішньо переміщеним особам;

- ухвалити законопроекти, які нададуть змогу мешканцям непідконтрольних територій отримати пенсійне утримання без реєстрації як ВПО (пенсії можна отримувати в банках на підконтрольній Україні території);

- здійснення процедури виплати пенсій всім особам незалежно від місця їх перебування;

- надання доступу до пенсії особам, які проживають на

територіях, не підконтрольних уряду, є складним викликом, що вимагає врахування багатьох юридичних і логістичних аспектів. Запровадження нотаріально засвідченої довіреності для отримання пенсій через родичів може бути одним із способів вирішення цієї проблеми.

Зміни до законів України: «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» [45], «Про пенсійне страхування звільнених та деяких інших осіб» [53], «покликані вирішити проблеми з отриманням пенсій» [45;53].

Для надання соціальної підтримки сім'ям (особам) внутрішньо переміщених осіб Кабінет Міністрів України ухвалив постанову «Про надання щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам для покриття вартості проживання, у тому числі житлово-комунальних послуг» [58].

Починаючи з 2017 року урядом у трикратному розмірі збільшено розмір вказаної допомоги певним категоріям громадян, серед них:

3. «З липня 2017 року: для дітей-інвалідів з числа внутрішньо переміщених осіб: встановлено на рівні виживання для осіб, які втратили працездатність, 1312 грн. (було 884 грн.); Воїни-ВПО, які захищають незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України та беруть безпосередню участь у антитерористичній операції безпосередньо в зонах АТО, та члени їхніх сімей, незалежно від місця проживання, мають право на матеріальну допомогу» [51].

4. «З вересня 2017 року: інваліди I групи та діти-інваліди до 130% для осіб, які втратили працездатність (1705,6 грн., з 1 грудня 2017 р. – 1784,9 грн.); інвалідів II групи до 115% для осіб, які втратили працездатність (1508,8 грн., з 1 грудня 2017 р. – 1578,9 грн.); максимальний розмір загальної суми матеріальної допомоги, що виплачується сім'ї, до якої входять інваліди або діти-інваліди, до 3400 грн. Крім того, Постановою Кабінету Міністрів України розширене коло ВПО, які мають право на фінансову допомогу, збільшивши граничну суму коштів, доступних членам сімей ВПО на депозитному банківському рахунку» [51].

5. «З січня 2018 року: для дітей та осіб, які отримують пенсію – до 1000 грн.; максимальний розмір такої допомоги, що виплачується сім'ї, - до 3000 гривень і до 5000 гривень для багатодітних сімей» [51].

У 2017 році матеріальну допомогу було надано понад 169 437 сімей переселенців, у грошовому вимірі це складає 2 798,9 млн грн.

«Серед основних проблем та перешкод для працевлаштування ВПО у приймаючих громадах: відсутність вакансій; невідповідність професійної кваліфікації іммігрантів потребам ринку праці в новому місці проживання; відсутність житла; страх роботодавців, що працівник не залишиться на роботі; невизначеність щодо напряму можливої перепідготовки внутрішньо переміщених осіб; відсутність належної державної підтримки роботодавців, яка могла б сприяти працевлаштуванню внутрішньо переміщених осіб. До цього слід додати небажання ВПО знайти вільні вакансії через фінансові чинники: вакансії пропонують низький рівень заробітної плати, що не відповідає очікуванням і потребам ВПО» [7].

Аналізуючи потреби внутрішньо переміщених осіб зазначимо, що головним питанням для цієї категорії осіб окрім житла та соціального захисту є питання працевлаштування. «Питання регулювання ринку праці також є економічною складовою покращення соціального захисту внутрішньо переміщених осіб. Вимушена міграція посилює напруженість на ринку праці, житла, погіршує соціальні та кримінальні умови. Проте зростання працездатного населення створює сприятливі умови для подолання структурних диспропорцій на ринку праці, покращення демографічної кон'юнктури, але це можливо за умови ефективної державної політики щодо підготовки на всіх рівнях до прийому, розміщення та розміщення вимушених мігрантів» [7].

Велика кількість внутрішньо переміщених осіб сконцентрована в Дніпрі, Харкові, Запоріжжі, Полтаві та Києві. Збільшення чисельності безробітних відбувалося одночасно зі зменшенням обсягів вакансій, що виражається у зростанні навантаження на вакансії. Така тенденція вказує не лише на проблему з розподілом ВПО в цих регіонах, а й погіршенням

загальнооекономічної картини в цілому, мінімізацією можливостей та економічних стимулів для формування ринку нових робочих місць. Негативними характеристиками локальних ринків праці є не обсяги безробіття, а й характеристики рівня стабільності безробіття.

Дієвим напрямком у питаннях працевлаштування є профорієнтаційна діяльність яка реалізується за сприяння Державної служба зайнятості України: яка надає широкий спектр профорієнтаційних послуг, професійного навчання, підбір вакансій та залучення до тимчасових робіт.

Експерти вважають, що «головною проблемою сьогодні є відсутність економічних стимулів для розширення виробництва. Першочерговим завданням місцевих ринків праці, де зосереджена переважна більшість ВПО, є не лише забезпечення робочими місцями чи соціальним забезпеченням, а й створення умов для активізації їхнього економічного потенціалу та використання людського потенціалу. Акцент може бути на створенні умов для розвитку малого бізнесу, інноваційних виробництв тощо» [7].

Нині сформовано і діє цільовий підхід для громад, які найбільше постраждали від активізації конкуренції за робочі місця, особливо це торкається осіб які нині мають статус безробітного або мають неповну зайнятість щоб уникнути погіршення відносин між ВПО та приймаючими громадами. У цій ситуації рекомендовано: 1) реагувати на правові та інформаційні бар'єри у сфері працевлаштування; 2) реформування наявних програм ринку праці за для перетворення їх на робочу програму реакції на кризу, яка є дієвою та ефективно допомагає внутрішньо переміщеним особам у приймаючих громадах.

Експерти вважають що «хаотично переміщення внутрішньо переміщених осіб в Україні не призвело до суттєвого погіршення структурних характеристик ринку праці. Структурне безробіття в усіх регіонах нагромадження ВПО має тенденцію до зниження, а це означає, що погіршення ситуації на регіональних ринках має не структурний, а

циклічний характер. Тому, окрім заходів щодо перепідготовки та підвищення кваліфікації внутрішньо переміщених осіб, потребує розробки механізму активізації економічної діяльності, створення нових робочих місць та розвитку підприємництва» [7].

Розвиток підприємницьких ініціатив серед внутрішньо переміщених осіб (ВПО) став одним із найефективніших напрямків довгострокової підтримки, оскільки він орієнтований на створення сталих економічних можливостей та соціальну інтеграцію. На нашу думку є низка важливих аспектів які стануть запорукою розвитку. Це професійне навчання та тренінги з підприємництва коли ВПО отримують знання та навички, необхідні для започаткування та ведення власної справи. Це включає основи бізнес-планування, маркетинг, фінансовий менеджмент, роботу з клієнтами та постачальниками, а також розуміння правових аспектів підприємництва.

Створення бізнес-інкубаторів що дає можливість новим підприємцям працювати в сприятливому середовищі, отримувати консультації експертів та досвідчених підприємців, ділитися ідеями та налагоджувати ділові контакти. Цей підхід зміцнює впевненість у власних силах та сприяє швидшому розвитку бізнесу. Фінансова підтримка у вигляді міні-грантів. Це дає можливість отримати стартовий капітал від міжнародних донорів та організацій, таких як ООН, дозволяє ВПО подолати один із найбільших бар'єрів для започаткування власної справи — нестачу початкових фінансових ресурсів. Міні-гранти (стартами від ООН) допомагають покрити витрати на обладнання, матеріали та початковий маркетинг. Варто наголосити і на ролі громадянського суспільства. Дуже часто громадські організації, які вже мають напрацьовані контакти з міжнародними донорами, беруть на себе роль посередників між ВПО та джерелами фінансування. Вони не лише надають освітні послуги та тренінги, а й сприяють доступу до грантів та інвестиційних можливостей. В процесі цих взаємодій відбувається посилення мотивації та соціальна інтеграція. Завдяки такому підходу ВПО

отримують не просто фінансову допомогу, а й шанс здобути економічну незалежність, зміцнити свій соціальний статус та долучитися до економічного життя регіону. Це сприяє подоланню соціальної ізоляції та покращенню взаємодії між ВПО та місцевими громадами.

Загалом, розвиток підприємництва та самозайнятості через спеціалізовані тренінги, бізнес-інкубатори та грантові програми демонструє високу ефективність як довгострокова стратегія підтримки ВПО, підвищуючи їхню самодостатність та сприяючи стабільності місцевої економіки.

«МБФ «Карітас Україна» надає гранти на розвиток малого бізнесу під час ВПО у Харківській, Донецькій, Дніпропетровській та Запорізькій областях. Серед сфер діяльності майбутніх бізнесменів найпоширенішими були тваринництво, обслуговування та сільське господарство; 10% хотіли працювати у сфері дизайну та рукоділля, і стільки ж бажаючих хотіли б працювати у сфері харчування» [7].

Наведені нами в роботі приклади свідчать про успішні кейси співпраці міжнародних організацій, громадських об'єднань, приватних інвесторів та місцевих громад у сприянні економічній адаптації внутрішньо переміщених осіб (ВПО). Програма «Новий відлік» (МФ «Відродження» та ГО «Клуб ділових людей»): Регіони реалізації: Львів, Одеса, Харків, Київ. Основний фокус: підтримка малого бізнесу та самозайнятості серед ВПО. Результати: після проходження бізнес-тренінгу було профінансовано 60 проектів загальною сумою 1 млн грн. ВПО отримали не лише фінансову, а й консультаційну (бухгалтерську, маркетингову, юридичну) підтримку, що допомогло стартапам вийти на прибутковість.

Проект ЄС «Центр адаптації внутрішньо переміщених осіб та підприємців з АТО та Криму у Вінницькій області». Мета: стимулювання економічної активності між ВПО та місцевими громадами. Учасники: Українська асоціація приватних інвесторів, яка сприяє інвестиційному діалогу та підтримує бізнес-мігрантів з конфліктних зон. Значення: Проект

забезпечує платформу для налагодження контактів між інвесторами, ВПО-підприємцями та локальними громадами, допомагаючи переселенцям адаптуватися до нових умов та сприяючи сталому економічному розвитку регіону.

Ці ініціативи демонструють ефективність цілісного підходу до економічної інтеграції ВПО, який включає фінансову, консультаційну, правову підтримку та стимулює створення сталих бізнес-моделей, підвищуючи таким чином стабільність та добробут приймаючих громад і переселенців.

Приклад програми, запущеної у Вінницькій області, за сприяння Асоціації приватних інвесторів України разом з Вінницькою торгово-промисловою палатою та Департаментом регіонального економічного розвитку ОДА ілюструє ефективний механізм сприяння економічній інтеграції внутрішньо переміщених осіб (ВПО) та запобігання їх трудовій міграції в інші регіони чи країни. Програма зорієнтована на місцевий рівень, що дозволяє оперативніше реагувати на конкретні потреби компаній та ВПО, які переселяються у певну область. У випадку Вінницької області цей підхід дозволив підготувати умови для розміщення 36 компаній, переміщених із конфліктних територій. Перенесення компаній з регіонів, де ведуться бойові дії, до більш безпечних областей України, супроводжується появою нових робочих місць для ВПО. Планується, що у Вінницькій області буде створено близько 700 нових робочих місць, що сприятиме зниженню рівня безробіття серед ВПО та підвищенню їх економічної активності. Програма передбачає можливість отримання вигідних кредитів, що дозволить компаніям успішно відновлювати або розширювати свою діяльність на новому місці. Це сприяє фінансовій стабільності та дає компаніям змогу інвестувати у власний розвиток, підвищуючи привабливість регіону як місця для проживання та роботи ВПО. Допомога у встановленні зв'язків з регіональними компаніями, інвесторами та органами державної влади створює сприятливе ділове середовище. Консультаційна підтримка у

підготовці та реалізації інвестиційних бізнес-планів дозволяє компаніям адаптуватися до нових умов та сприяє успішній інтеграції в місцевий ринок. Замість пошуку можливостей за кордоном або в інших регіонах країни, ВПО отримують стимул залишатися та розвиватися у новому місці, де створені умови для їхнього професійного зростання. Це сприяє укріпленню економічного та соціального потенціалу регіону, де вони оселяються.

Загалом, така регіональна ініціатива є дієвим прикладом того, як співпраця між державними структурами, бізнес-асоціаціями та громадськими організаціями може ефективно розв'язувати проблеми ВПО, зокрема трудової міграції, стимулюючи економічний розвиток і забезпечуючи сталу зайнятість.

«На Херсонщині ГО «Вектор розвитку» у партнерстві зі Службою зайнятості та за фінансової підтримки Міжнародної організації з міграції реалізувала програму стабілізаційної підтримки ВПО та місцевих громад в Україні з метою навчання ВПО основам приватного бізнесу та підприємницького мислення, надання грантів на розвиток самозайнятості» [7].

Основною проблемою працевлаштування внутрішньо переміщених осіб (ВПО) на новому місці є упередження та небажання деяких роботодавців брати на роботу осіб із зони АТО, а також обмежена кількість вакансій та іноді нестача відповідних навичок чи досвіду роботи у самих претендентів. Однак, у випадках, коли компанія вже має зв'язки з регіоном конфлікту – філії чи ділові контакти з підприємствами цього регіону – ситуація значно покращується. Для таких роботодавців економічна доцільність найму ВПО стає очевидною, оскільки вони можуть залучати кваліфікованих фахівців, які знають специфіку роботи компанії, її організаційну культуру та вже мають необхідний професійний досвід. Це дозволяє без додаткових витрат на навчання інтегрувати нових працівників у виробничий процес і підвищувати ефективність діяльності компанії.

Для роботодавців залучення внутрішньо переміщених осіб (ВПО) на робочі місця може мати як позитивні, так і негативні аспекти. До позитивних аспектів віднесемо наявність мотивованих працівників, адже така категорія часто більш зацікавлена в стабільній роботі та готова докладати додаткових зусиль для утримання робочого місця та професійного зростання. Наявність у ВПО необхідного рівня професійної освіти та досвіду, які можна ефективно використати на користь компанії без тривалого навчання.

До негативних аспектів відносимо брак необхідних документів та статусу спричинених складнощами з оформленням документів та підтвердженням статусу мігранта процес працевлаштування затягується, створюючи додаткові адміністративні труднощі для роботодавця. Відсутність елементарних соціальних умов брак житла, одягу, медичних послуг та інших соціальних складових ускладнює адаптацію ВПО до нових умов, що може знизити їхню продуктивність. Також можемо виокремити додаткові проблеми адаптації. Це ситуація коли роботодавцю може знадобитися надання додаткових ресурсів та організаційних заходів для полегшення процесу інтеграції ВПО, що вимагає додаткових витрат часу та коштів.

Таким чином, при прийнятті рішення про працевлаштування ВПО роботодавці повинні зважувати можливі переваги у вигляді мотивованих та кваліфікованих працівників з труднощами, пов'язаними з їх адаптацією та забезпеченням елементарних соціальних умов.

Відсутність повної та доступної інформації про національні програми підтримки працевлаштування внутрішньо переміщених осіб (ВПО) негативно впливає на рівень залученості бізнесу до співпраці з органами влади в цій сфері. Недостатня обізнаність роботодавців про можливість отримання компенсації за працевлаштування ВПО, а також скептичне ставлення до таких ініціатив знижують ефективність державних програм та гальмують процес інтеграції ВПО у ринок праці.

Водночас, конструктивну роль у цій ситуації відіграють волонтерські організації та активні місцеві громади. Ми оцінюємо їх роботи як конструктивну. Вони часто беруть на себе функцію посередників, інформують бізнес та ВПО про існуючі можливості, надають підтримку і консультації. Однак їхня діяльність не завжди скоординована з державними програмами та ініціативами, через що потенціал комплексної взаємодії не реалізується повною мірою.

Згідно з наведеним підходом, ключовим елементом успішної політики щодо підтримки, розселення, адаптації та інтеграції внутрішньо переміщених осіб (ВПО) є «соціальна мобілізація». Це означає перехід від пасивного сприйняття допомоги до активної участі громад у розв'язанні власних соціально-економічних проблем. Вона спонукає громади діяти самостійно та відповідально, створюючи середовище, де ВПО та місцеві жителі спільно вирішують нагальні соціальні виклики, підвищуючи ефективність усієї соціальної політики.

Звернення автором до соціальної мобілізації та її принципів свідчить про бажання зробити в своєму дослідженні акцент на побудові активних, відповідальних та самоорганізованих громад. Згідно з цим підходом, місцеві жителі виступають не просто реципієнтами соціальної політики, а стають активними учасниками процесів розвитку та вирішення власних проблем. Нижче узагальнено основні принципи соціальної мобілізації:

- ідентифікація проблем - допомагає громаді самостійно визначити реальні локальні проблеми та пріоритети, замість нав'язування зовнішніх рішень. Такий підхід забезпечує тісний зв'язок між прийнятими рішеннями та реальними потребами громади.

- підтримка місцевих ініціатив – стимулювання та виявлення, підтримки та об'єднання вже наявних ініціатив зсередини громади. Мета – посилити власний потенціал громади до вирішення завдань, а не просто передавати готові рішення «згори».

- децентралізація – сприяє ефективному розподілу повноважень і відповідальності між органами місцевої влади та громадськими організаціями. Діалог та співпраця замінюють конфронтацію, створюючи продуктивне партнерство, в якому кожна сторона має свою чітко визначену роль.

- територіальна громада – наголошує на важливості самоорганізації та самоуправління місцевого населення. Замість очікування адміністративних рішень зверху, громада сама ініціює, планує та втілює заходи для вирішення власних соціальних проблем.

- сталий розвиток – орієнтується на реалізацію проектів, які забезпечать довгостроковий ефект та будуть сприяти задоволенню соціальних потреб, модернізації інфраструктури та підвищенню якості життя. Зокрема, може йтися про будівництво соціального житла, покращення доступу до медичних чи освітніх послуг.

Таким чином, соціальна мобілізація сприяє формуванню громад, здатних самостійно вирішувати свої проблеми, підвищує соціальну активність, відповідальність та згуртованість місцевого населення, а також створює сприятливі умови для сталого соціального розвитку.

Недевлячись на успіх більшості державних і приватних ініціатив, згідно загальної оцінки ефективності організації у сфері допомоги мігрантам, їх функціонування має фрагментарний характер, діє окремо та ситуативно. Волонтерські центри в особі їх представників дуже часто погано взаємодіють з державними службами, мають поганий зв'язок та координацію у волонтерському середовищі.

Одже, бар'єри що створюють перепони у доступі громадян України та внутрішньо переміщених осіб до пенсій, незалежно від місця перебування чи реєстрації, наразі не ліквідовано.

Виходячі з вищезазначеної проблеми нами запропоновані заходи спрямовані на забезпечення рівного доступу до пенсій для всіх громадян України, незалежно від місця їхнього проживання та реєстрації як внутрішньо переміщених осіб. Основні заходи зокрема включають в себе:

- продовження виплати пенсій всім особам, незалежно від місця проживання – тобто громадяни мають зберігати своє право на пенсію навіть у разі переміщення, зокрема на території, непідконтрольні уряду, без призупинення чи додаткових умов.

- усунення залежності пенсійних виплат від реєстрації ВПО – замість вимагання від пенсіонерів статусу ВПО, слід упровадити механізми, які дозволять людям отримувати пенсії без прив'язки до реєстрації внутрішньо переміщеної особи.

- прийняття законодавства для отримання пенсій громадянами з непідконтрольних територій без реєстрації як ВПО – такі зміни дозволять людям безпечно та без зайвих бюрократичних перешкод отримувати свої пенсійні виплати в українських банках на підконтрольній уряду території.

- запровадження нотаріально засвідченої довіреності – дасть змогу родичам пенсіонерів, які не можуть залишити непідконтрольну територію, отримувати їхню персональну пенсію офіційно та легально.

Реалізація цих заходів підвищить соціальну справедливість, допоможе уникнути дискримінації за територіальною ознакою та сприятиме інтеграції внутрішньо переміщених осіб у правове поле України, забезпечуючи їм належний рівень соціального захисту.

Головним завданням є забезпечення сталого розвитку місцевих ринків праці в умовах зростаючої кількості внутрішньо переміщених осіб що вимагає більш комплексного підходу, ніж просто створення робочих місць або надання соціальної допомоги. Важливим напрямком соціалізації та працевлаштування є профорієнтаційна діяльність: професійне навчання, профорієнтаційні послуги, підбір вакансій та участь у тимчасових роботах. Потрібно збільшити доступ громадян до актуальної інформації щодо національних програм підтримки у сфері зайнятості внутрішньо переміщених осіб. Важливо розглядати ВПО не лише як одержувачів послуг, але й як носіїв економічного та людського потенціалу, здатних принести користь місцевим громадам та економіці в цілому.

Висновки до розділу 3

Розкрито проблеми, пов'язані з доступом внутрішньо переміщених осіб (ВПО) та інших громадян, які опинилися на непідконтрольних державі територіях, до пенсійного забезпечення, які нажаль досі не вирішені. Наявні бар'єри перешкоджають рівному доступу до пенсій незалежно від місця проживання чи реєстрації ВПО. Для підвищення ефективності соціального захисту в цій сфері та забезпечення соціальної справедливості необхідно продовжити виплати пенсій усім особам незалежно від місця проживання. Пенсійні виплати мають здійснюватися без перерви та додаткових умов, пов'язаних із переїздом чи реєстрацією як ВПО. Усунути залежності пенсійних виплат від реєстрації ВПО. Пенсія не повинна бути прив'язана до статусу внутрішньо переміщеної особи. Замість цього потрібно впровадити більш гнучкі механізми ідентифікації та перевірки права на пенсію. Реалізувати законодавчі зміни для мешканців непідконтрольних територій. Адже прийняття відповідних законів, що дозволять людям, які проживають на непідконтрольній уряду території, отримувати пенсії без необхідності реєструватися як ВПО і без особистого перетину лінії розмежування. Можливість отримувати пенсійні виплати через українські банки на підконтрольній території стане одним із шляхів захисту їхніх прав. Запровадження механізму довіреності дозволить родичам та близьким особам, які можуть перебувати на підконтрольній уряду території, отримувати пенсію для осіб, котрі взагалі не можуть виїхати з непідконтрольних регіонів. Реалізація цих кроків сприятиме зміцненню соціальної захищеності населення, забезпеченню соціальної справедливості та підвищенню довіри до системи соціального захисту в Україні в умовах війни.

ВИСНОВКИ

У процесі написання кваліфікаційної роботи нами були сформовані наступні узагальнення та висновки:

1. Проаналізовано соціальний захист населення як складову державної політики що свідчить про складність правового регулювання сфери соціального захисту в Україні. З одного боку, в країні сформовано достатню правову базу, яка закріплює конституційні права людини на соціальний захист та відповідає основним міжнародним стандартам. З іншого боку, відсутність єдиної, внутрішньо узгодженої системи нормативних актів у сфері соціального забезпечення ускладнює правозастосовну практику. Це пов'язано зі складною структурою соціального захисту, яка охоплює пенсійне забезпечення, соціальну допомогу, соціальне страхування та інші компоненти.

Різноманіття соціальних проблем та специфіка різних видів соціального забезпечення ускладнює розробку та уніфікацію правових норм. Як наслідок, виникають протиріччя між окремими законодавчими актами, що стосуються одного й того ж питання, і це перешкоджає їх чіткому та безпосередньому застосуванню. У цих умовах необхідним є подальше вдосконалення правової бази з урахуванням інституційних, організаційних та соціально-економічних змін в Україні, а також розробка цілісної системи правового регулювання, яка б забезпечила узгодженість, зрозумілість та ефективність норм у сфері соціального захисту.

2. Визначено правові засади реалізації соціального захисту які виражаються через право на соціальне забезпечення визначене Конституцією та законами України як одне з соціально-економічних прав людини, яке може бути захищене в судовому порядку. Водночас звертається увага на різницю між поняттями «соціальний захист» та «соціальне забезпечення». Також варто відзначити що право на соціальне забезпечення яке розуміється як суб'єктивне право людини, та зафіксовано у Конституції України і відповідному законодавстві. Воно належить до

соціально-економічних прав і може бути реалізоване та захищене юридично. Власне саме поняття соціальний захист є на нашу думку ширшим поняттям, що охоплює не лише соціальне забезпечення, але й усю сукупність соціальних прав, закріплених в Конституції. До них належать, зокрема право на житло (ст. 47), право на достатній життєвий рівень (ст. 48), право на охорону здоров'я (ст. 49), право на безпечне та здорове довкілля (ст. 50), право на освіту (ст. 53).

Таким чином, «соціальний захист» є концептуально ширшим терміном, який включає в себе всі соціальні права в державі, тоді як «соціальне забезпечення» є складовою частиною цієї широкої системи.

3. З'ясовано роль державного управління у сфері регулювання соціального захисту. Проведений аналіз засвідчив що розвиток державного управління у сфері соціального захисту потребує використання сучасних методологій та підходів, орієнтованих на вирішення складних та неструктурованих проблем. Це обумовлено динамічними змінами в соціумі, зростанням різноманітності викликів і потреб різних груп населення. Саме тому методи аналізу публічної політики, системний, ситуаційний аналіз, програмно-цільовий підхід, методи експертних оцінок стають важливими інструментами державного управління у розв'язанні проблем у сфері соціального захисту. Важливим елементом державного управління соціальною політикою є соціальні програми. Вони виступають інструментом реалізації державної політики, спрямованим на підтримку вразливих верств населення, гарантування мінімальних конституційних прав та забезпечення ефективного функціонування системи соціального захисту. За своїм функціональним призначенням вони впливають на соціальну політику загалом або на окремі категорії населення, надаючи цільову підтримку, допомогу та створюючи умови для соціального розвитку. Соціальні програми можуть реалізовуватися як державними органами, так і недержавними структурами (некомерційними організаціями, фондами, благодійними установами). Варто зазначити що соціальні програми є невіддільною частиною правових форм соціальної

політики, виступаючи механізмом реалізації законодавчих норм та стратегічних цілей у сфері соціального захисту. Соціальні програми можуть варіюватися за масштабом, тривалістю та цілями, підлаштовуючись під актуальні потреби громадян і виклики часу.

Таким чином, застосування сучасних методологічних підходів у державному управлінні та ефективного впровадження соціальних програм є ключовими передумовами для вдосконалення системи соціального захисту та забезпечення соціальної стабільності в умовах сучасних викликів.

4. Охарактеризовано особливості надання допомоги внутрішньо переміщеним особам в умовах воєнного стану. Зокрема, законодавством України передбачено, що допомогу на проживання можуть отримати всі переміщені особи з територіальних громад, що знаходяться у районах бойових дій, на тимчасово окупованих або оточених територіях, і які включені до спеціального переліку. Ця допомога автоматично продовжується тим, хто вже її отримує. Одночасно наголошено на необхідності активізації політики зайнятості: держава має забезпечувати максимальну кількість безробітних робочими місцями, спрощувати умови діяльності бізнесу, який підтримує економіку в умовах війни. Прийнято законодавчі акти, спрямовані на реформування служби зайнятості, систему соціального страхування на випадок безробіття, стимулювання продуктивної зайнятості, у тому числі молоді. Також передбачено підтримку роботодавців, які працевлаштовують громадян віком до 35 років на перше робоче місце та осіб, які звільнилися зі строкової військової чи альтернативної служби, на перше місце роботи після звільнення.

5. Розкрито основні форми соціального захисту населення на прикладі процедури призначення пенсії, а також механізми ідентифікації особи під час отримання послуг Пенсійного фонду. Зазначено що пенсію можна оформити на підставі заяви з необхідними документами, поданої до будь-якого органу Пенсійного фонду України, незалежно від місця проживання особи. Звернутися за призначенням пенсії можна після настання права на пенсію. Якщо заява про призначення пенсії за віком подана протягом трьох

місяців від дня досягнення пенсійного віку, пенсію призначають з дня, що йде за днем досягнення цього віку. Надання послуг, пов'язаних із реалізацією прав на пенсійне забезпечення, відбувається за умови ідентифікації особи з використанням кваліфікованого електронного підпису чи інших надійних засобів ідентифікації, передбачених Положенням про організацію прийому та обслуговування осіб в органах Пенсійного фонду України.

6. Окреслено напрями підвищення ефективності соціальних та правових інструментів, запропоновано шляхи удосконалення у сфері фінансового регулювання соціального захисту внутрішньо переміщених осіб. Можемо констатувати що у сфері пенсійного забезпечення внутрішньо переміщених осіб залишається низка перешкод для рівного доступу громадян до пенсій, незалежно від місця проживання чи реєстрації. Для розв'язання цієї проблеми пропонується продовжувати виплату пенсій усім особам, незалежно від місця проживання. Усунути залежність пенсійних виплат від місця реєстрації внутрішньо переміщених осіб. Прийняти закони, що дозволять жителям непідконтрольних уряду територій отримувати пенсії без реєстрації як внутрішньо переміщених осіб, з використанням рахунків у банках на підконтрольній території. Налагодити механізм отримання пенсій тими, хто не може виїхати з непідконтрольних територій (нотаріально засвідчена довіреність для родичів). Важливим також є процес активізації економічного потенціалу внутрішньо переміщених осіб. Місцеві ринки праці повинні не лише створювати робочі місця, але й сприяти розвитку економічної активності цієї категорії осіб через підтримку малого бізнесу, інноваційних виробництв, самозайнятості, а також професійного навчання, стажування, створення бізнес-інкубаторів. Має також поживляватись профорієнтація та зайнятість тут мова йде про Державну службу зайнятості яка має розширити доступ до інформації про національні програми підтримки зайнятості внутрішньо переміщених осіб, пропонувати профорієнтаційні послуги, навчання, підбір вакансій, участь у тимчасових роботах.

І на останок мусимо пригадати не менш важливі інструменти підтримки та адаптації внутрішньо переміщених осіб, це соціальна мобілізація та інтеграція. Основою політики підтримки та адаптації внутрішньо переміщених осіб має стати соціальна мобілізація – формування громадських об'єднань, орієнтованих на самоорганізацію та самоврядування. Важливо розвивати тісну взаємодію внутрішньо переміщених осіб з приймаючими громадами, органами місцевого самоврядування та виконавчої влади задля ресоціалізації, інтеграції та підвищення якості соціального захисту.

Таким чином, комплексний підхід до розв'язання проблем внутрішньо переміщених осіб, що поєднує реформування системи пенсійного забезпечення, стимулювання економічної активності, підвищення рівня зайнятості та розвиток соціальної мобілізації, здатен забезпечити дієвий соціальний захист та стійку інтеграцію внутрішньо переміщених осіб у суспільство.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Баранник Л. Б. Соціальний захист громадян : навчальний посібник / Л. Б. Баранник. – Вид. 2-ге, доповнене і перероблене. Дніпро : Університет митної справи та фінансів, 2017. 246 с.
2. Безпалова О. І. Особливості визначення прав біженців в міжнародному законодавстві / О. І. Безпалова // Здійснення та захист прав внутрішньо переміщених осіб : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (20 квіт. 2017 р., м. Ужгород) / Ужгородський національний ун-т ; за заг. ред. О. Я. Рогача, Я. В. Лазура, М. В. Менджул. Ужгород : ТОВ «РІК-У», 2017. С. 10 – 19.
3. Боднарчук О. Г. Теоретична сутність понять «соціальний захист» та «соціальне забезпечення»: окремі дискусійні питання URL: http://www.lsej.org.ua/4_2020/24.pdf
4. Болотіна Н. Б. Право соціального захисту: становлення і розвиток в Україні. К.: Знання, 2005. 381 с.
5. Бондаренко С. М., Бугас Н. В. Соціальна політика держави як основа забезпечення соціального розвитку. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2021. № 2. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1981>
6. Вголос URL:http://vgolos.com.ua/news/u_lvovi_pereselentsiv_zaklykayut_z_biznesideyamy_ihaty_u_selo_190116.html
7. Вимушені переселенці та приймаючі громади: уроки для ефективної суспільної адаптації й інтеграції : наук. доповідь / за ред. О. М. Балакіревої ; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». – Київ, 2016. – 140 с.
8. Головка В. В. Особливості державної політики соціального захисту населення в умовах воєнного стану в Україні. URL: <http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/16874/1/Golovko.pdf>.
9. Демократія і державне управління: теорія, методологія, практика / В. В. Цветков. – К. : Юридична думка, 2007. – 336 с.

10. Демократія і державне управління: теорія, методологія, практика / В. В. Цветков. – К. : Юридична думка, 2012. – 220 с.

11. Державна політика в соціогуманітарній сфері: підручник / [авт. кол. В. А. Скуратівський, В. П. Трощинський, П. К. Ситник та ін.]; за заг. ред. В. А. Скуратівського, В. П. Трощинського. К. : НАДУ, 2010. – 284 с.

12. Деякі питання використання коштів для задоволення потреб евакуйованих осіб та осіб, які проживають в деокупованих населених пунктах: Постанова Кабінету Міністрів України від 21.10.2022 р. № 1195. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1195-2022-%D0%BF#Text>

13. Деякі питання виплати допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам: постанова Кабінету Міністрів України від 20 березня 2022 р. № 332. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/332-2022-%D0%BF#Text>

14. Деякі питання виплати пенсії в разі втрати годувальника під час дії воєнного стану: постанова Кабінету Міністрів України відвід 1 квітня 2022 р. № 377. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/377-2022-%D0%BF#Text>

15. Енциклопедичний словник з державного управління / уклад. : Ю. П. Сурмін, В. Д. Бакуменко, А. М. Михненко та ін. ; за ред. Ю. В. Сурміна. – К. : НАДУ, 2010. – 820 с.

16. Енциклопедія державного управління: у 8 томах/ Нац. акад. держ. упр. при Президентові України; наук.-ред. колегія: Ю. В. Ковбасюк (голова) та ін. – К.: НАДУ, 2011.: Т. 4: Галузеве управління / наук.-ред. колегія: М. М. Іжа (співголова), В. Г. Бодров (співголова) та ін. – 2011. – 648 с.

17. Європейська конвенція про соціальну та медичну допомогу та Протокол до неї: Міжнародний документ від 11.12.1953 р. № ETS N 14. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_649

18. Європейська соціальна хартія (переглянута): Міжнародний документ від 03.05.1996. Відомості Верховної Ради України. 2007 р. № 51. Стор. 2096

19. Європейський кодекс соціального забезпечення: Кодекс Ради Європи від 06.11.1990р. Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_329

20. Захист прав внутрішньо переміщених осіб : моногр. / за заг. ред. : О. Я. Рогача; М. В. Савчина; М. В. Менджул. – Ужгород : РІК-У, 2018. – 268 с.

21. Карабін Т. О Повноваження владних суб'єктів щодо забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб / Т. О. Карабін // Здійснення та захист прав внутрішньо переміщених осіб : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (20 квіт. 2017 р., м. Ужгород) / Ужгородський національний ун-т ; за заг. ред. О. Я. Рогача, Я. В. Лазура, М. В. Менджул. – Ужгород : ТОВ «РІК-У», 2017. – С. 25 – 28.

22. Качур В. О. До розуміння та визначення поняття «джерела права» / В. О. Качур // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Юриспруденція. 2013. Вип. 6-1(1). С.36-39 URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_jur_2013_6-1%281%29__11

23. Конституція України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст.141). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D80#Text>

24. Крестовська Н. М., Матвеева Л. Г. Теорія держави і права: Елементарний курс. Видання друге. — Х.: ТОВ «Одіссей», 2008.— 432 с.

25. Москаленко В. В. Сутність соціального захисту та його місце в політиці соціальної держави URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/7b7383f3-3a94e/content>

26. Моторнюк У. І. Соціальна політика як необхідна умова функціонування соціальної держави. Економіка та держава. 2016. № 12. Режим доступу: http://www.economy.in.ua/pdf/12_2016/7.pdf

27. Найда І. В. Удосконалення норм житлового законодавства щодо внутрішньо переміщених осіб в Україні / І. В. Найда // Здійснення та захист прав внутрішньо переміщених осіб : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (20 квіт. 2017 р., м. Ужгород) / Ужгородський національний ун-т ; за

заг. ред. О. Я. Рогача, Я. В. Лазура, М. В. Менджул. – Ужгород : ТОВ «РІК-У», 2017. – С. 96 – 105 с.

28. Павлюк Т. І., Демченко О. П. Соціальний захист – складова частина соціальної політики. Приазовський економічний вісник. 2019. №2(13). С. 246-250. URL: <https://sel.vtei.edu.ua/repository/g.php?fname=26525.pdf>

29. Пенсійне забезпечення у період воєнного стану: аналіз ФПУ. Профспілка працівників освіти і науки України. URL: <https://pon.org.ua/novyny/10062-pensiine-zabezpechennia-u-period-voiennoho-stanu-analiz-fpu.html>

30. Пильгун Н.В. Соціально-правова держава на етапі сучасного державотворення в Україні. Історико-теоретичні засади державотворення і правотворення в Україні : збірник наукових праць. Київ, 2014. 146 с.

31. Питання деяких виплат військовослужбовцям, особам рядового і начальницького складу, поліцейським та їх сім'ям під час дії воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 28.02.2022 р. № 168. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/168-2022-%D0%BF#Text>

32. Подорожній Є.Ю., Яценко Т.П., Історія виникнення наукових шкіл у праві соціального забезпечення URL: <https://nm2.univd.edu.ua/download/148058>

33. Постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 12 квіт. 2017 р. № 6-15цс17. – URL : <https://sudpraktika.wordpress.com/цивільне-право-2/стаття-313-право-на-свободу-пересування/постанова-№-6-15цс17-від-12-04-2017-року/>.

34. Право соціального забезпечення в Україні: підручник / О.М. Ярошенко, Г.О. Барабаш, Н.М. Вапнярчук та ін. ; за ред. О.М. Ярошенка. – 4-те вид., і допов. – Х. : Право, 2015. – 458 с.

35. Про благодійну діяльність та благодійні організації: закон України від 5 липня 2012 року № 5073-VI. – URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5073-17#Text>

36. Про виплату державної допомоги особам, яким виповнилося

100 і більше років: постанова КМУ від 12 жовтня 2002 р. N 1532. – URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1532-2002-%D0%BF#Text>

37. Про внесення змін до деяких законів України щодо врегулювання питання обчислення страхового стажу та пенсійного забезпечення: закон України від 25 квітня 2024 року № 3674-IX. – URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3674-20?find=1&text=%D0%92%D0%9F%D0%9E#Text>

38. Про державну допомогу сім'ям з дітьми : закон України від 21 листопада 1992 року № 2811-XII. – URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-12#Text>

39. Про державну службу : закон України від 10 грудня 2015 року № 889-VIII. – URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text>

40. Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям : закон України від 1 червня 2000 року № 1768-III. – URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1768-14#Text>

41. Про державну соціальну допомогу особам з інвалідністю з дитинства та дітям з інвалідністю: закон України від 16 листопада 2000 року № 2109-III. – URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2109-14#Text>

42. Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та особам з інвалідністю: закон України від 18 травня 2004 року № 1727-IV. – URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1727-15#Text>

43. Про забезпечення відшкодування витрат, пов'язаних з тимчасовим проживанням інвалідів у санаторіях та інших громадян, які переміщуються з тимчасово окупованої території та району проведення антитерористичної операції: розпорядження Кабінету Міністрів України від 15 квіт. 2015 р. № 382-р. – URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/382-2015-p>.

44. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: закон України від 20 жовтня 2014 року № 1706-VII. – URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text>

45. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: закон

України від 9 липня 2003 року № 1058-IV. – URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-15#Text>

46. Про затвердження форми акта про надання повнолітній особі соціальних послуг екстрено (кризово): Наказ Міністерства соціальної політики України від 18 квітня 2022 року № 135.

47. Про заходи, спрямовані на забезпечення додержання прав осіб з інвалідністю : указ Президента України від 13 груд. 2016 р. № 553/2016. – URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/553/2016>

48. Про місцеві вибори: закон України від 14 липня 2015 року № 595-VIII. – URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/595-19#Text>

49. Про надання щомісячної грошової допомоги особі, яка проживає разом з особою з інвалідністю I чи II групи внаслідок психічного розладу, яка за висновком лікарської комісії закладу охорони здоров'я потребує постійного стороннього догляду, на догляд за нею: постанова КМУ від 2 серпня 2000 року № 1192. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1192-2000-%D0%BF#Text>

50. Про недержавне пенсійне забезпечення: закон України від 9 липня 2003 року № 1057-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1057-15#Text>

51. Про облік внутрішньо переміщених осіб : постанова Кабінету Міністрів України від 1 жовт. 2014 р. № 509 // Офіц. вісник України. – 2014. – № 81. – С. 43. – Ст. 2296.

52. Про особливості виплати та доставки пенсій, грошових допомог на період введення воєнного стану: постанова Кабінету Міністрів України від 26 лютого 2022 р. № 162. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/162-2022-%D0%BF#Text>

53. Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб : закон України від 9 квітня 1992 року № 2262-XII. – URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2262-12#Text>

54. Про пенсійне забезпечення: закон України від 5 листопада 1991 року № 1788-XII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1788->

12#Text

55. Про службу в органах місцевого самоврядування: закон України від 7 червня 2001 року № 2493-III. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2493-14#Text>

56. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей: закон України від 20 грудня 1991 року № 2011-XII. – URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text>

57. Про соціальні послуги: закон України від 17 січня 2019 року № 2671-VIII. – URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>

58. Про страхування: закон України від 7 березня 1996 року № 85/96-ВР. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/85/96-%D0%B2%D1%80#Text>

59. Свіденко А. О. Правове регулювання пенсійного забезпечення внутрішньо переміщених осіб: зарубіжний досвід та перспективи його впровадження в Україні. Юридичний науковий електронний журнал. 2022. №7. С. 91–94. URL: http://lsej.org.ua/7_2022/18.pdf.

60. Сирота І. М. Право соціального забезпечення в Україні: підручник. Харків: Одісей, 2000. 384 с.

61. Скрипнюк О. В. Соціальна держава та права і свободи людини // Наукові записки. Сер. «Право». – Острог: Нац. ун-т «Острозька академія», 2001. Вип.2. Ч.1. С.19-25.

62. Смолярова М. Л. Право соціального захисту : Практикум / М. Л. Смолярова. – Електрон. дані. – Запоріжжя: ЗНТУ, 2017. URL: <https://eir.zp.edu.ua/server/api/core/bitstreams/930e8a48-256f-4d3e-873f-8e6b938f05eb/content>

63. Соціальна та гуманітарна політика: Навчальний посібник / Штиршов О. М., Деріга В. В. – Миколаїв: Вид-во: Ємельянова Т.В., 2020. – 206 с.

64. Соціальний захист внутрішньо переміщених осіб / Міністерство соціальної політики України. – Режим доступу : <https://www.msp.gov.ua/news/15904.html?PrintVersion>.

65. Спільна оцінка потреб внутрішньо переміщених осіб : звіт про спільну оцінку потреб внутрішньо переміщених осіб (ВПО), м. Київ та Київська область, Україна / УВКБ ООН в Україні, 2015 р. – URL : <http://unhcr.org.ua/uk/publikatsiji/sotsialna-dopomoga/2-uncategorised>.

66. Стащук О. В., Гергола С. В., Комар-Стаховська К. П. Стан соціального захисту та соціального забезпечення населення України в умовах війни. Економіко-правовий розвиток сучасної України: матеріали XI Всеукраїнської наукової конференції студентів, аспірантів та молодих вчених, що присвячена 25-ій річниці з дня заснування Національного університету «Одеська юридична академія», м. Одеса, 25 листопада 2022 р. Одеса, 2022. С. 6-8.

67. Хартія Співтовариства про основні соціальні права працівників: Міжнародний документ від 09.12.1989. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_044

68. Center for Public Expertise (2009) Systema socialjnogho zakhystu ta socialjnogho zabezpechennja v Ukrajinі. Realjnyj stan ta perspektyvy reformuvannja [Social protection and social security system in Ukraine. The real state and prospects of reform]. Kyiv: Center for Public Expertis

69. European Social Charter Turin, 18.X.1961. European Treaty Series/ No. 35. URL: <https://rm.coe.int/168006b642>